

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆՐԱՅՍ ԱՍՍԵԱՅ

ԺԹ. ՏԱՐԻ

1889

ՓԵՏՐՎԱՐ

ԲԵՐՈՒԶԱԿ

(ՓԻՐՈՒԶԷ)

Այս երեկոյթէն ի վեր՝ Լոմանի այլ ևս իր անձին տէրը չէր։
Ինք՝ որ սովորաբար քիչ շատ վայրենի կեանք մը կ'վարէր, ըս-
կաւ ամեն իրիկուն դուրս ելնել։ Յատկապէս կ'յաճախէր այն
սրահներն ուր կ'յուսար հանդիպիլ Լէօվէնպէրկի նորատի կոմ-
սուհւոյն։ Եթէ նէ Օբէրա երթար, վստահ էր տեսնել յերա-
ժշտարանն՝ Լոմանին, որ շատ աւելի ուշադրութիւն կ'ընծայէր
սիրուն հանդիսականին ամենէ աննշան շարժումներուն քան թէ
Լօհէնկրինի եռանդուն շեշտերուն կամ վարքիւրէի ողբազին
հնչիւններուն։

Ի Գօլթսկարտէն՝ ուր կ'երթար նորատի կոմսուհին մտիկ ը-
նելու Սյրաուսի սրտագրաւ նուագածութիւնն, ի Բրադէր՝ ուր
կ'ղիմէր նէ երբ ազնուական դասը չըջագայութեան կ'եղնէր, ի
Գուստաւ-Լէօհուս՝ ուր պատկերներու ցուցահանդէս կազմուած
էր, ամեն ուրեք կ'դտնէր ներկայ Լոմանին, որ զգուշութեամբ
կ'հետեւէր իր ստուերին, որ ստէպ բաւական կ'համարէր միայն

բարև մը տալ և հեռուն զմայիլ իր վրայ : Իսկ երբեմն փոխ-
կ'տանէր փափկասիրութեամբ անտեսանելի մնալ, այնքան եր-
կիւղ ունէր մատնել իր զգացումն : Սակայն Լոմանի բնաւ չէր
երևակայեր որ եթէ ինք անտես մնալու իսկ ջանար անհամար
բազում թեան մէջ, ընդ ունայն էր, վասն զի նորատի օրիորդ ին
ակնարկը կ'փնտռէր և շուտով պինք կ'գտնէր : Ոչ մին և ոչ միւ-
սը կ'տակած ունէին թէ՛ միայն իրենց անյայտ էր փոխադարձ
սէրն զոր իրարու համար կ'տածէին : Վասն զի Պէլաի դեղե-
րումն ոչ միայն անտես չէր մնար, ինչպէս որ ինք միամտօրէն
կ'կործէր, այլ և վաղուց շատերուն աչքին պարկած էր, և բազ-
մաթիւ անձինք արդէն մտովին նշաններ էին այս երկու սիրայօգ-
էակաները :

Եւ սակայն դեռ նշան չկար : Միայն Լոմանի երդում ըրած
էր որ Անդոնիա օրիորդէն զատ աղջիկ մը չպիտի լինէր իր կի-
նը : Մաճառատանի մի հին գերդաստանի զսւակն, կարող էր
պարծիլ Լոմանի որ համապատիւ էր Լէօպէնպէրիկեանց : Թէև
ինք աղքատ էր, մինչդեռ իշխանին հարստութիւնն էր անբաւ,
բայց ինչպէս որ այդ նկատումն աննշան պիտի երևէր իր աչքին
եթէ իրենց յարաբերական կացութիւնը փոխուած լինէր, նոյն-
պէս կ'կարծէր թէ ուրիշներ ալ այլապէս չէին կրնար խորհիլ իր
միճակի մասին, ուստի կ'մտածէր որ անպատուած պիտի լինէր
իշխանն եթէ անոր հակառակ զգացում մը վերագրէր :

Սակայն Պէլա կ'վարանէր իր խորհուրդը յայտնել : Իր ան-
կեղծութիւնն ու փափկասիրութիւնը թոյլ չէին տար իրեն խօ-
սելու : Այնպէս կ'թուէր իրեն որ եթէ սէրը յայտնէր՝ իր մա-
տուցած ծառայութեան փոխարէնը պահանջած պիտի լինէր, և
յանիբաւի պիտի բանբասուէր իր թէ շահադիտական նկա-
տումներ կ'տածէ իր պարտաւորած անձերու մասին, և ահա
այդ մտածմունքն իրեն շատ զուելի կ'երևէր : Հետևապէս Պէ-
լա մտադիր էր համբերել, մինչև որ Անդոնիաի հարն կերպով
մը ցոյց տար որ անհաճոյ չպիտի գտնէր իր առաջարկը : Այս-
պէս Պէլա պիտի լուէր, իր սրտին խորը թագուն պիտի պահէր,
առանց թեթև նշան մ'իսկ ցոյց տալու, այն սէրը զոր կարծէր
թէ անցայտ էր ամենուն, մանաւանդ այն անձին որ ներշնչե-
ր էր զայն : Վասն զի միշտ զգուշացած էր իր սիրոյն յայտարար
բառ մ'ուղղելէ օրիորդին :

Եւ սակայն Անդոնիա շատ լաւ և վաղուց հասկցած էր այդ
սէրը : Մինչև անգամ բաւական դարմանալի դուրս էր նորատի

գորականին յետին ծայր գգուչաւոր վարմունքը : Աթէ պատա-
նին աւելի կորովաբիւ և նուազ համեստ լինէր , պիտի կարե-
նար անշուշտ կարողալ այդ զարմանքը նորարոյս օրիորդին ահ-
նարկին մէջ որ մերթ ընդ մերթ իր վրայ կ'դառնար : Աւ իրօք՝
բաւական անհամբերութեամբ կ'դիտէր օրիորդն որ ժամանակն
ի զուր կ'անցնէր , այս անորոշ վիճակն անսովորաւ կ'մնար և չէր
կարող ըմբռնել այն շարժառիթն որ կ'ստիպէր պատանին քող-
արկել խոստովանելի զգացումներ , քանի որ այդ խոստովանու-
թիւնը սրտագին սիրտի ընդունուէր : Միթէ պատանին չէր ըզ-
գար այս բանը , միթէ չգիտէր որ ուրիշ ո՛ր և է մահկանացու մը
իւր վրայ իրաւունքներ չունէր քան ինք : Աստի երբ պիտի որո-
չէր արդեօք իր հօրը խօսելու : Միթէ հօրիկ էր սպասել որ ան-
տկնկալ պարագայ մը գար բանար յամառութեամբ դոցած աչ-
քն և անոր ցոց տալով որ իր յայտարարութիւնը սիրայօժար
պիտի ընդունուէր , ստիպէր զինք խղելու երկարատեւ լռութիւն
մը : Աւ միթէ ինք շատ մեղաւոր և պատշաճից դէմ՝ գործած
պիտի լինէր , եթէ իր կողմն , որքան որ հնար էր անգլալի կեր-
պով , օգնէր այդ պարագան , որ կրնար ուշանալ , յաւաք բե-
րելու :

Նորատի օրիորդին այս խորհրդածութիւններն ապարդիւն
չմնացին , վասն զի գեղեցիկ օր մը Պէլա իր զրուչաւոր ընթաց-
քը թողլով՝ ստիպուեցաւ խօսելու : Աւ ահա ինչպէս ծագեցաւ
այս յիշատակելի դէպքը :

Յուլիս ամսուն՝ Ալօվէնպէրկի իւխանն իշլ գացած էր իր աղ-
ջլան հետ : Այս հիանալի փոքր քաղաքը Սալց-Քամէրկուդի նը-
կարագեղ երկիրը կ'դառնա , որու բնատուր գեղեցկութիւննե-
րը գեր ի վեր են քան Հէլվէտիոյ ամենէ զմայելի վայրերը : Ա-
մառը վայելչագեղ ընկերութեան մը ժամովայրն է այս քաղաքը :

Այն միջոցին որ երաժշտական խումբը կ'նուագէ դաշտա-
վայրի մը վրայ , ծառաշաղդ՝ ճեմելի մ'որ կ'տարածուի դէպ ի
Դրաուն գետին ամունքը , Վիկննայի ընկերական դասուն ըն-
տրանին կ'խօսին անդ ու կ'ձեմեն : Կայսրն ու Կայսրուհին՝ որ
անդ սիրուն զիւղասուն մ'ունին դաշտաբոյի , ստէպ գեղեցիկ
եղանակին կ'դան մի քանի օր անցնելու համար , այնպէս որ
իրենց ներկայութեամբ նոր հրապուր և ոգևորութիւն կ'յաւե-
լուն այդ տեղւոյն : Աքանչելի են շրջականներն և զբօսասէր որ-
տորդներու համար արշաւանաց ցանկալի վայրեր ունին :

Անդունիա՝ որու գեղեցկութիւնն առաջին անգամ Առաքա-

վիջի պալատին լուսաստիւն սրահին մէջ երեւան ելած օրէն ըզ-
գալի տպաւորութիւն մ'ըրած էր ամենուն վրայ, անգէտա և
առանց պէտքասիրական հնարից զիմելու, ընտիր ակմբի մը վրայ
կ'տիրէր իբրև թագուհի, որու հրամաններուն կ'հնազանդէր
կուրօրէն և որու անուամբ կ'երդնուր: Նորատի օրիորդն իրի-
կուն մ'որոշեց որ հետեւեալ օրն ակումբն Հալչդատ երթայ նա-
խաճաշիկ ընելու: Սիրուն գիւզ մ'էր այս որ համանուն ակնա-
պարար լճակին ափունքը շինուած էր: Այս որոշման վրայ կարե-
ւոր պատրաստութիւններն եղան, Ղումանի՝ որ առջի երեկոյ հա-
սած էր, այդ ճաշին մասնակից պիտի լինէր:

Բազմաթիւ կառքերով կողնականները փոխադրուեցան Աո-
գաուի աղօրին՝ որու ներքե կ'տեսնուին կանգուն երկար ջրմու-
զի մը հսկայական սիւները, ջրմուղ՝ որ հեռուն կ'տանի չրջակայ
աղսրանին աշի ջրերը: Անդ՝ մտան փոքր նաւակներու մէջ գոր-
կ'առաջնորդէր լոկ թիւովար մը: Լճակին խորունկ ու մութ ջրե-
րուն վրայ կ'ցողանային հայելիի պէս Ձարչայանի բարձր ու լերկ
սաքերն և Բլասէնի աւելի գեղածիծաղ առապարները: Կէս ժա-
մու չափ նաւարկելով ուղևորները կ'հասնին Հալչդատ, որու
տուններն ամփիթատրոնի ձևով իրարու վրայ կ'երևին, այնպէս
որ կարծես թէ ժայռերուն որմերուն փակած են. իսկ իր մէջէն
կ'սահի կ'անցնի գալթագին ջրերու ահաւոր խոխովիւնով ջրվէժ
մ'որու մէջ կ'թաւալին ձիւնային գնդակներ:

Երբ ցամաք կ'ելնեն՝ ուղևորներուն առաջին գործը կ'լինի
գտնել յարմարագոյն վայր ուտելու և պաշարը տեղաւորելու՝ զոր
խոհեմութեամբ միասին բերած են: Ոմանք յարմար կ'տեսնեն
Ռուստօթրումն, հինաւուրց աշտարակ՝ որ լճակին վրայ կը-
նայի և որ երեքտասներորդ դարուն վերջը կառուցուած էր որ-
պէս զի պաշտպանեն աղահանքն, որոց հարստութիւնը Սալց-
պուրի եպիսկոպոսաց ընչասիրութիւնը կ'գրգռէին: Այլք նա-
խադաս կ'համարէին Վալտպախի քարավազն՝ որու ջրերը կ'թա-
փին Հալչդատէն քիչ մը հեռու ամայի ու ձաղարածն կրճի մը
մէջ:

Անդոնիա Վալտպախն ցոյց տուաւ իբրև ամենէ ընտիր վայ-
րըն: Իսկոյն ուղևորներն այն կողմը զիմեցին, և հասան՝ բաւա-
կան ձիգ և անտառուտ չափը մը մագլցելով՝ ջրվէժին զիմացը:
Շտապաւ մատուցին քարավապին արժանաւայել ակնածական
ողջոյն, ապա, ինչ որ մեծագոյն կարեւորութիւն ունէր, սա-
պատները բացուեցան և պաշարները դրուեցան զաւարաւէտ:

հողին վրայ ի մեծ գոհունակութիւն գրօսասէր խմբակին, որու ակորոժակը դրգռուած էր այս վերերթի և կծու օդին պատճառաւ :

Անդ գտնւող նորատի աղջկանց մէջ չկար և ոչ մին որ Անդոնիաի չափ եռանդ և աշխոյժ ցոյց տար այս գրօսանաց համար : Իր վարդապետն չրթերէն պայծառ ու զուարթ քահքահներ կ'արձակէր ամեն վայրկեան՝ ձայն տալով հովտին խորը ննջող արձագանքներուն և իր ընկերուհեաց աւիւնը գրդուելով : Պէլա՝ որ կարծես թէ ներկայ կոչնականներու մէջ գրեթէ բնաւ փոքրիկ կոմսուհւոյն ուշադրութիւնը չէր գրաւեր և որ ի զուր ձգներ էր ընդհանուր զուարթութեան մասնակից լինիլ, մեկուսի քաջուելու ստիպուեր էր, մտածելով տրտմազին որ իրաց արդի վիճակին մէջ հնարին չէր խնամութիւն մը հաստատել Լումանի և Լէօվէնպէրի ընտանեաց մէջ :

Պէլա եւեր էր դալարաւէտ սարաւանդի մը վրայ որ կ'նայի վերուստ այն վիշն որու մէջ ուղղագիծ կ'հոսի Վարտպախն որ պէս զի որոտածայն հեղեղի մը ձևն առնու : Իր դիմացը վեհապանծ և սպիտակափրփուր կ'թաւալէր ջրվէժն, այնպէս որ իր անկման վայրը չհասած գրեթէ կ'փոշիանար՝ իրբն թեթև գոլորչի, կ'դղրդէր մթին կիրճն իր անեղագոյ որոտումներով, և տամուկ փոշիով կ'ծածկէր ծառերու վտակահոս կոճղերն և ապառաժներու շողջողուն որմերը : Պէլա՝ անակնկալ երևման մը առջև՝ վերջ տուաւ յանկարծ իր մտմտութիւն :

Անդոնիա իր քովն էր : Նորատի օրիորդը քիչ մը հեռու կանգուն կ'երևէր, իր փոքրիկ ոտները դրած անդունդին վրայ նա յող ժայռուտ և նեղ ծնօտի մ'եզրը, իր երեսը դէպի պատանին դարձած էր, և թէև կ'ժպտէր անոր՝ չրթերը մեղմիկ բանալով, սակայն իր դէմքին վրայ գրեթէ վայրագ խորհուրդ մը նկարուած էր, և դիմագրաւ կ'նայէր Պէլաի :

Սոսկալի անձկութիւն մը սրկեց երիտասարդին կոկորդը : Թեթև գայթ մ'որ ընէր, վայրկենական թալուկ մ'եթէ ունենար օրիորդն՝ իսկոյն պիտի գլորէր, իր աչքէն անտես՝ անդունդին մէջ անհետ պիտի լինէր :

« Անդոնիա, ըսաւ Պէլա աղերսագին ձայնով և անոր մօտե՛նալու չհամարձակելով, առ ահի որ ամենաթեթև շարժմամբ հուսաստարկուութիւնը չկորուսէ նէ, Անդոնիա, կ'աղաչեմ, կը՛պաղատիմ, մի՛, մի՛ խաղաք վտանգին հետ . . . »

— Ինչո՞ւ չխաղամ, պատասխանեց օրիորդն առանց տեղէն

շարժելու, առանց անոր նայելէ և ժպտելէ դադրելու, միթէ ահա հոս չէ՞ք զիս աղատելու համար՝ ինչպէս ի Պրուհլ: Երբ երկրորդ անգամ զիս մահուան ճիրանէն ազատէք, թերևս այն ժամանակ համարձակիք խօսիլ և զիս խնդրել իւրև ձերը, քանի որ տակաւին չէք կարծեր որ ունիք այդ իրաւունքը . . . »

Պէլա՝ շուարած և անհուն խնդութեամբ համակուած՝ ժայռի մը կռթնեցաւ: Նա կ'զլար որ նուազելու մօտ էր՝ այս երկնատուր յանկարծահաս երջանկութեան բռնին ներքև նկուն . . . : « Անդոնիա՛, միթէ լաւ լսեցի՞, ըսելու չափ հազիւ կարողու թիւն ունեցաւ Պէլա . . . »

— Այո՛, ըսաւ գլխի նշանով մը նորատի օրիորդն իր վտանգալի վայրը թողլով . . . : Եւ թռչնիկի մը պէս թեթեալարժ՝ վազէց Պէլաի մօտ, երկնցուց անոր ձեռքն, որ Պէլա իրենին մէջ սեղմեց արբշիւ . . . :

Եւ մինչ կ'ժպտէր միշտ Անդոնիա, կ'ջանար նաև Լոման/ի հրաժառ աչերէն պահել իր սիրանուշ դէմքն, որու վրայ կ'երևէր անկեղծ չփոթութիւն մը. վտանգի երբ օրիորդն սկսաւ խորհիլ, փոքր ինչ ամթաճար մնաց իր ըրածին վրայ:

Այնքան այլայլած էին օրիորդն ու պատանին որ չլսեցին լեռնէն վար՝ քովքնալ կոպտուտ շաւղէն իջնող մի քանի անձանց երկաթապատ կօշիկներու շանչիւնն: Խումբ մ'որսորդներ էին ստոնք, որ Տաշքայնէ կ'դառնաին, ուր քարայծներ որսալու գացած էին:

Այն որսորդներու պարագլուխն էր բարձրադիտակ մարդ մ'որ հագած էր լեռնային որսորդութեան յատուկ դիրօլեան հագուստն, այս է՝ կանաչ եղբներով մօխրադոյն պարեգօտ, մինչև ծունկն հասնող վարտիկն, այնպէս որ անոր վերի կողմն մերկ կ'մնայ՝ որպէս զի յօդակապներն ազատ շարժին. ուսէն կախուած լայնափող հրացանակն, վայրի ապաղաղի կոր փետուրներով և քարայծի եղջիւրներուն յետսակողմէն կտրուած ձաթի փնջով զարդարուն թաղեայ գլխարկն. յաղթանակներ տրով կ'աճնին միայն որսորդներն որ իրենց հարուածներուն ներքև ընկճած են այդ կենդանիներն:

Պէլա ճանչեց պարագլուխն՝ որ էր Շէօնտօրֆ կոմսը:

Պէլա այնքան երջանիկ էր որ իր սիրտը կ'յորդ էր զդացմամբ. ուստի ձայնով խնդաղին բարև մը կ'ուղղէ կոմսին և իր ձեռքն անոր կ'կարկտէ: Սակայն նորնկն բռնապոսիկ կերպով մը կը պատասխանէ այդ ողջունին: Խակ նորատի օրիորդն՝ որ շատ պա-

բաճանդէսներու մէջ կոմսին զմայլման առարկան եղած էր, աւելի ևս կ'ըրաւէր անոր ունին: Նոյն պահուն Անդոնիայի շնորհալի դէմքն այլայլութենէ՝ դունաւորուած էր, իր խօշոր աչունքքն տափուկ նշոյլներով կ'փաշտէին խնդութենէ: Կոմսը կ'իլարածէր գտնուել գերբնային գեղեցկութեան մ'առջև: Երբէք այնքան ցանկալի չէր երևցած իրեն նազելի օրիորդն: Այս երկու նորաւորի էակներուն երեսին վրայ դրոշմուած այլայլութենէ՝ զոր անկարող էին քողարկել, կոմսն իսկոյն կ'դուշակէ այն համաձայնութիւնն որ անոնց մէջ այն ինչ հաստատուած էր և կ'զարմանայ որ այս գուշակութիւնն իրեն կսկծալի ցաւ մը կ'սլաւածաւէ: Նախանձը յանկարծ սկսաւ կրծել իր սիրտը:

Կոմսը կ'նկատէ որ անկարելի է խոյս տալ դրօսասէրներուն ընկերութենէ որ զինք նշմարեր էին, և կ'ստիպուի ակամայ գնալ ու բազմիւ գեղջային սեղանին շուրջն որ եղնիններու ներքև դրուած էր: Տրտում ու տխուր կ'երևի, և իր սրտնեղութեան պատճառը կ'վերագրէ քարայծներուն, որ իր նշանէն խոյս տըռած և որոց ուղղած գնդակներն ապարդիւն մնացած էին:

Անդոնիա մի քանի օրէն իր հօրը հետ պիտի ուղևորէր դէպի Պոնտֆիա: Իսկ Պէլա պիտի երթար իր զօրագնդովը մասնակցիլ հեծեալզօրուն ռազմական նոր մարզանաց, որ յատուկ կարևորութիւն մը պիտի ստանային, վասն զի որոշուած էր վերածել հոծ գումարտակներով թշնամոյն դէմ յարձակելու նոր դրութիւն մը, զիւտ Աւստրօ-Հունգարական արուծիւն ընդհանուր վերատեսուչ Բէթաքսէվիչ կոմսին: Այսպէս սիրուհի ու սիրահար երկար ամիսներ իրարմէ անտես պիտի մնային: Միայն համաձայնած էին որ Պէլա ձմրան սկիզբն ի պաշտօնէ յայտարարէ իր խորհուրդն և Անդոնիայի ձեռքը խնդրէ: Չէին երևակայեր երբէք որ իշխանը կրնար Պէլայի առաջարկը մերժել: Անագորոյն աղէտ մը պիտի հասնէր այդ զգայուն սիրտերուն: Բաժանման երկարատեւ միջոցին այն գեղեցիկ խորհուրդներն զոր ապագայի համար պիտի զգուէին այս երկու էակներն միակամ արբուութեամբ՝ չպիտի իրանային:

(Շարունակելի)

Ե. ԳՈՐՊԷՆ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ*

ԴԱՍ ԺԱ.

ՀՈԳԻՈՅ ՄԵԾ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

Մարդկային հոգին երեւի հարգելի Կարգերը իրողութեանց ընդհանուր է. —
Եթէ մարդ ուշի ուշով քննէ ինչ որ կ'անցնի իր ներսի դիւն, պի-
տի տեսնէ որ իր հոգին, էապէս փ, բոլորովին տարբեր իրողու-
թեանց կայանն է, թէև իրարու հետ սերտ յարաբերութեամբ
զօդուած: Կարող է նա գործեր յառաջ բերել, ցաւ ու հաճոյք
զգալ, գաղափարներ ունենալ, մտմտալ: Արդ՝ Գործել, զգալ,
խորհիլ երեք որոշ երևոյթներ են, որ ոչ նուազ որոշ իրողութեանց
տեղի կ'տան: Իսկ հոգւոյն այսպէս երեք կերպով երևելու, կամ
լաւ ևս ըսելու համար, երեք տարբեր կերպով Գործելու՝ զօրու-
թիւնը կ'կոչուի Կարողութիւն:

Կարողութեան սահմանը. — Ուրեմն կարելի է այսպէս սահմա-
նել կարողութիւնը — հոգւոյ յարուստ փ վիճակը: Մարդկային կաղ-
մութիւնն ունի իր պաշտօնները, կոչտ մարմինն՝ իր յարկութեան
ներք, հոգին՝ իր կարողութիւնները:

Աստի կ'երևի, որ անպատեհ է մարմնաւորել կարողութիւն-
ները, իրրեւ երեք ճշմարիտ պատճառներ նկատելով, մինչդեռ
իրօք վերացումներ են, գոյութեան եղանակներ են, հոգւոյ ու-
րոշ վիճակներ են: Արեգակնային հատուածակողմեան եօթ գոյ-
ներու կ'մտանին կարողութիւններն. երբ կ'աղագորուին, աղ-
գոյները սպիտակ լոյս կ'տան, որոց մէջ վերլուծութեամբ կը-
գտնուին հեշտիւ այդ գոյները:

Բայց ինչպէս որ սպիտակ լոյսին մէջ հատուածակողմի եօթ-
գոյները կ'խառնուին և իրարու հետ կ'շփոթին, նոյնպէս՝ մեր
հոգւոյն մէջ՝ մեր կարողութիւնները կ'խառնուին ու կ'շփոթին
անդադար իրարու հետ, տեղի տալով մերթ ալազան և որոշ,
և մերթ այնպիսի շփոթ և խառն երևոյթներու, որ մինակ դի-
տութիւնը կարող է անոնց մէջ կարգ մը դնել ուսումնասիրե-
լու համար:

* Տե՛ս ԺԸ. տարի Նոյեմբեր ամսադիր, երես 343:

Հոգւոյ այս երեք զօրութիւններն կամ կարողութիւնները մասնաւոր անուններով կ'իշխուին :

Գործաւէտութիւն . — Հոգւոյ այն զօրութիւնն որով գործեր կ'արարէ , կ'կոչուի գործաւէտութիւն : Հասուն մարդուն համար գործունէութեան կ'տրուի հոգի անունը .

Զգայնութիւն . — Այն զօրութիւնն որով հոգին ջառ կամ հոգեպէտք կ'զգայ , կ'կոչուի զգայնութիւն .

Իմացականութիւն . — Այն զօրութիւնն որով հոգին կ'խորհի , իր խորհուրդները կ'դասակարգէ , ծանօթութիւններ կ'ստանայ ու կ'պահէ , կ'կոչուի իմացականութիւն :

Երեք կարողութեանց փոխադրութիւնք . — Այս տարբեր կէտերը լաւ ևս ըմբռնելու համար՝ անպատեհ չի ինքի օրինակով մը մեկնել կարողութեանց կիրառութիւնը :

Աւասիկ նաւաստի մ'որ փոթորկէ կ'ընտոյի ծովուն մէջտեղը : Ուժգին կ'թիւփարէ որպէս զի նաւահանգիստը հասնի հողմայոյ մրրիկը չսկսած . . . ահա գործը : Նոյն պահուն սիրտը յուզուած է , անձկութեամբ կ'ճնշուի , վտանգի առջև ահաբեկ կ'սարսռի . . . ահա զգացումը : Ի վերջէ՝ իր մտքին մէջ լաւագոյն միջոցներ կ'հնարէ աւելի արագ հասնելու , կ'ընդունարէ իր նաւարեկութենէ ծագելիք հետեանքը , ճարպիկութեամբ խոյս կը տայ խուժէ . . . աւասիկ ճաշմոռութիւն : Ասկայն՝ չքներ , ինչպէս կ'քները աստ , իր հոգւոյն մէջ անցնող երեք տեսակ երևոյթները , վասն զի իր կարողութեանց փոխադարձ ազդեցութիւնը կայ . իր մտածմունքը քանի նոր վտանգ մը գտնէ , իր այլալուծութիւնը կրնայ աւելնալ , իր քաջութիւնն ու զօրութիւնը կրնան սաստկանալ կամ սկստանալ , այնպէս որ իր զգայնութեան վերաբերող ու է երևոյթ , օրինակի համար , անշուշտ ներգործութիւն մը պիտի ունենայ իր իմացական գործունէութեան վրայ :

Ուրեմն սերտ յարաբերութիւններ կան այս երեք կարողութեանց մէջ : Գործը , նոյն իսկ կեանքն է , մարդկային բնութեան հիմն է . իսկ խորհիւ , զգաւ , իրօք գործելու եղանակներ են : Բայց եթէ մարդ անզգայ լինէր , երբէք չպիտի գործէր , և զգայնութիւնը գործունէութեան զսպանակն է . վասն զի չկայ գործ մ'որ հպատակ չունենայ մեղի քիչ շատ որոշ հաճոյք մը տալու , կամ քիչ շատ ստոյգ վտանգէ մը մեղ ազատելու : Ի վերջէ՝ միթէ իմացականութիւնը չէ որ մեղի ամենէն հաճելի երևցած միջոցները կ'ընտրէ գործունէութիւնը գրգռելու հա-

մար : Ուրեմն հորձել՝ որպէս կ'դիպայ մարդ Խախտագոյն զաւարտն հաւար , այս է ահա մարդ կային կենաց ամիսովուսն :

Դաստիարակին պաշտօնն անոնց զարգացման նկարագրէ . — Եթէ փափաքելի է այս զուտ տեսական խորհրդածութիւններէն մանկավարժական դաս մը հանել , կարելի է ըսել .

Քանի որ ամեն կարողութեանց մէջ այնքան մեծ կապակցութիւն կայ , ինքնայայտ է որ ասոնց մէջ մին մըակել , անուղղակի միւս երկուքը մշակել է : Պէտք է սակայն զգոյշ լինիլ և ամեն հոգ ու խնամք լոկ մի կարողութեան շնուիրել , որով կ'փնասուի մանկան ընդհանուր զարգացման գործը : Դաստիարակութեան նպատակը լինելով կատարելագործել ամբողջ մարդը , այս նպատակին հասնելու լաւագոյն միջոցն է շինել իր կոմքն , իր խնայակոմքն և զգայնակոմքն : Եթէ մանկան կամքը զօրանայ , եթէ զայն գործածելու վարժի՝ իր վարմունքը կ'արաւորի , իր զգացմունքն աւելի հեշտիւ կ'իշխուի : Եթէ իր զգայնութիւնը լաւ ուղղուի , գործելու աւելի լաւ և բանաւոր առիթներ պիտի գտնէ : Եւ իր իմացականութիւնը զարգանալով կարող պիտի լինի իր գործոց արժէքը զանազանել . իր զգայնութեան յառաջ բերած պատճառներէն կարելի եղածին չափ լաւագոյնը պիտի ընտրէ : Կրթութիւնն ևս , զոր իբրեւ միջոց պիտի գործածուի , մանկան բարոյութեան և բնաւորութեան վրայ պիտի ներգործէ :

Հոգւոյ կարողութիւնները եթէ լաւ մշակուին , եթէ բանաւոր կրթութեան և զարգացման ենթարկուին դաստիարակին ձեռք , հաստատ կամաց տէր , կրթութեամբ լուսաւորուած , ի վերջէ՝ բարի , արդարասէր և ուղիղ մարդիկ յառաջ պիտի գան :

Բնասորոմքն . — Քանի որ այժմ յայտնի եղաւ թէ ամեն հոգւոյ մէջ ինչ կարողութիւններ կ'գտնուին , գիտարին չպիտի լինի բացատրել թէ ինչ է Բնասորոմքն :

Այս բառն իր յատուկ իմաստին համեմատ գործածելով՝ կարելի է սահմանել այսպէս . Գործելու և զգալու համար ծարրութեան նկատմամբ Բնակութեան և հասարակեղանակը : Կամքն ու զգայնութիւնն է որ ամեն մարդու բնաւորութեան հիմը կ'կազմեն : Միտքը կամ իմացականութիւնն անոր մեծ կշիռ մը չեն բերեր : Շատ քաջ , շատ ազնիւ , շատ բարձր բնաւորութիւն մը կարելի է միացած գտնել միջակ իմացականութեան հետ : Հակադարձաբար՝ կարելի է շատ խելացի լինիլ , և կոշտ , ցասկոտ բնաւորութիւն մը ունենալ :

Բնոյթ. — Բնոյթի մասին կարելի է սահմանել այսպէս. այն բնաւորութիւնն՝ որու տէրն է նա՛յ մը՝ առաջ քան ու է մշակութենէ, ու է արտաքին ազդեցութենէ. դաստիարակը բնոյթի վրայ պիտի գործէ բնաւորութիւնն կազմելու համար: Բնոյթն ուղղել առանց գլխովին ջնջելու, օգուտ քաղել բնոյթի տուած միջոցներէն և մանկան բարօրութեան համար ի գործ դնել, ահա այս է լաւ դաստիարակութեան գործը:

Հետեւ երեք կարողութեանց զարգացման աստիճանները. — Այժմ նայինք թէ արդեօք մանուկն՝ իր ծննդեան օրէն, իր կարողութեանց լիութիւնը կ'վայելէ, կամ թէ արդեօք երկար ժամանակ ղուրկ կ'մնայ անոնց օգնութենէ:

Փորձը ցոյց կ'տայ որ մեր ամեն կարողութիւններն իրենց զարգացման մէջ այլ և այլ աստիճաններէ կ'անցնին: Այս զարգացման մէջ երեք աստիճան կայ. Բնաւոր, կամ, սովորութեան:

ա) Իրօք մանուկը նախ կ'ապրի պարզապէս անբիտակ և Բնական կերպով. իր Բնաւոր, իր հակահակ կ'առաջնորդեն զինք ինչպէս նաև բանականութեան նորածին նշույնները:

բ) Ժամանակ անցնելով իր կեանքն անյնական և խոհան կը դառնայ: Իր բնազդումներուն կ'յաջորդէ կամքը. կարող է ըզգալ այլալիքներ, զգացումներ, մինչդեռ ճշմարտութեամբ և ճշմարտութեամբ կ'ստանայ և կ'սլատրաստէ ծանօթութիւններ:

գ) Ի վերջէ կ'հասնի աստիճան մ'երբ անձնականութիւնը կարծես թէ կ'ակարանայ, և այս աստիճանն է սովորութեանը: Մարդ՝ սովորութեամբ կ'ըրարձրանայ կամ կ'ստորնանայ նախորդ աստիճանին մէջ իր կամաց ստացած ուղղութեան համեմատ: Եթէ իր կամաց լաւ ուղղութիւն տրուած է, կարող է կատարելագործ իլ անընդհատ, եթէ՝ ընդ հակառակն, վատօրէն ի գործ դրած է, աղէտալի սովորութեանց տէր եղած է և անդադար պիտի ձկարի իջնել զէպ ի բնազդն ուստի մեկնած է: Հարկ է սովորութեան աստիճանի վերաբերել կէրն որ զգայնութեան ազնիւ կամ վատ սովորոյթներն են, նոյնպէս իմացականութեան մի քանի գործողութիւններն, ինչպէս գաղափարաց կորստութեան, յիշողութեան, որ մտային սովորութիւններ են:

վ.

ՎՍԵՄ ՌԻՆՃԵԱՆ ՀԱՐԱՁԱՏԳ*

Ինչպէս ամեն Իսկիւտարացւոյ նոյնպէս և իմ ականջ դեռ զղրղուն է փայլականացայտ հոլովմամբն այն կառքին որ՝ Նոյեմբ 19ին՝ չարաթ երեկոյին, Հայոց Նորընտիր Պատրիարքը Իսկիւտարու նաւամասոյցէն Նոր-Թաղին նորակերտ եկեղեցին օծելու համար կ'ըրէր: Այդ կառքին մէջ՝ Պատրիարքին հանդէպ, գեղեցիկ վարդապետ մը և գեղեցիկ երիտասարդ մը բաղմած էին: Վարդապետն էր Խաս-զիւղի քարոզիչ Գեր, Աշոտ. երիտասարդն էր Վսեմ Ունճեանց ընդհանուր գործակատար և լիազօր ներկայացուցիչ Մեծ. Պ. էֆէնտի Աւգեր:

Օծման բուն հանդէսն կ'իւրակէ առաւօտ կատարուեցաւ, ինչպէս յայտնի է, աննկարագրելի շքեղութեամբ: Այն գիշերէն սկսեալ արդէն Պօլսոյ ամեն թաղերէն գունդ գունդ հաւատացեալք Մարտարար Ս. Կարապետ նորակերտ եկեղեցւոյն դռներն ափ առած էին: Առտու կանուխ Վսեմ Բարեբարք Գատը-գիւղ-Իսկիւտարու ուղին կառարչաւ ձեղքած հասած էին իրենց 4500 ոսկիներովն վերաշինելու չափ նորակերտած Եկեղեցին: Նոյն օրը Եկեղեցւոյ օծման հետ կ'օծուէր, կ'նուիրաւ գործուէր Վսեմ Ունճեան Հարազատաց բարեպաշտութեան և ազգասիրութեան ոգին: Աղգային անուանի գերդաստանի մը պետերէն մին՝ անցեալ գիշեր ինձ կ'պատմեր թէ՝ Վսեմ Մաթոս և Վսեմ Արիկ էֆէնտիներու հայրն՝ հոգեւոյս Գափամաճի Կարապետ աղան, որ իւր Ժամանակին՝ Ազգին և Պետութեան աւագանւոյն քով կ'ըլլայէլէ եղեր լիազօր վստահութիւն և ակնածանք, կարի ջերմեռանդ և աղօթասէր է եղած: Ժառանգորդք են և որդիք հայրական բարեպաշտութեան որի հանդէս եկաւ Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ վերանորոգութեամբ, և իրաւամբ Ազգ. Ժողովոյ յոռնկայս շնորհակալութեամբ ու քուէովն հռչակուեցան Վսեմ Ունճեան Հարազատք՝ Աղգային բարերար:

Հայ մեծատուն մ'որ Բոքնապէս կրօնասէր և բարեպաշտ չէ որպէս Ունճեանս, այնքան համոզիչ փաստ մը չընծայեր իւր ազգասիրութեան և ազգաշինութեան ոգւոյն անկեղծութեան նը.

* Սոյն յօդուածն ուղկեկ հասնելուն խմբագրութեանն ձեռքն, այս անգամ է լոյս կ'ընծայուի:

կատմամբ: Զի Հալք իբրև եկեղեցական ժողովուրդ մը, Հայ եկեղեցին՝ ազգային կրօնքովն զմեզ ծանր աղէտից ջրհեղեղէն մազապուր գերծանող Նոյեան տապանն է: Ո՛վ որ զայդ տապանն աւելի տոկուն կ'հանդիսացնէ ու հաստատ կ'սարսխէ, ազգային տունն աւելի կ'շէնցնէ: Քանի՜ սրտառուչ էր օծման հանդիսին այն գիծն, երբ Վսեմ Բարերարք եկեղեցիէն իրենց Գործակալին բնակարանը կ'երթային մեծաթափօր, շրջապատեալ Պատրիարքներով և պետական ու ազգային և միջազգային աւագորհարովն: Հանդիսական ժողովուրդն խնդազին կ'ողջունէին ծափահար կեցցէներով զայնս իբրև հասարակաց զոյգ հայրեր: Վսեմ Ունճեանց նահապետական և առաքինական մի փայլուն գիծն ալ տեսնուեցաւ, երբ իրենք մէկ կողմանէ հարիւրէ աւելի մասնաւոր հրաւիրեալներով խնջոյից սեղանի մը շուրջն կ'բաժակահարուէին և կ'ճառախօսուէին, միւս կողմէ Եկեղեցոյ կուշտը ընդարձակ գետնի մը վրայ շարք շարք սեղաններ նախապատրաստել տուած, երամակ մը ոչխար մատաղ կտրած, փուռներով հաց դիզած, կաթսաներով եղինձ եփած էին, այնպէս որ հազարէ աւելի ժողովուրդ նոյն օր այդ ախպէն մասնակից եղաւ:

Նոյն օրն Սիմօն էֆ. Գափամաճեան նախապատրաստուած էր ի դիմաց երախտապարտ Իսկիւտարցւոց շնորհակալեաց խօսք մ'արտասանել, այլ Սեթեան Միհրան էֆէնտին իւր թաղական պաշտօնին և եթ մենաշնորհը հռչակելով ազգային բարերարաց երախտախօսութիւնը, ժողովրդային շնորհապարտ զգացմանց աղբիւր մը ցամքեցուց Վսեմ Ունճեանց ժողովրդական հանդիսին մէջ:

Վսեմ Ունճեանի ազգային բարեգործութիւնք սոյն եկեղեցական վերանորոգութեան մէջ չեն լոկ ամբողջութիւն: Քասթէմուռնի մէջ եկեղեցի ու դպրոց շինած են և իրենց ծախիւք հոն սաներ կ'կրթուին: 2000 ոսկի նուիրեցին Ազգ. Հիւանդանոցի վերաշինութեան համար և սոյն բազմազարդ շինութեան ամբողջ հոգն Վսեմ Ունճեան Արիւ էֆէնտին ինքն ստանձնած է: 1500 ոսկի ինք երախտաւորեց վճարեց և Գատը-գիւղի հրդեհեալ կալուածներն դեռ չպաղած մոխիրներուն մէջէն նորոգ կառոյց: Տարիներէ հետէ գրեթէ ինքն է որ Գատը-գիւղը ամբողջ կ'իթաղաւարէ, անոր եկեղեցին ու դպրոցները օր քան զօր աւելի բարեկարգ պահելու կ'ջանադրէ: Ամեն ազգխանութ խորհրդոց, ժողովոց, հանդանակութեանց մասնակից և աջակից եւ

ղած է : Սովետաց Գանձնաժողովոյն ամենէ գործօն անդամն ու վարիչն էր : Ալալթիոյ կեդրոնական Հոգարարձութեան անդամակցեցաւ . և Ազգը բարձրագոյն վարժարանի մը տէր ընելու ծրագրային խնդիրը գործադրական վիճակի մէջ դնելու հզօր ձեռքերէն մին եղաւ :

Մեակեանի կտակակաւարն լինելով՝ Ազգին ու ժառանգաւորաց համար ի սպառ կորսուելու վտանգէն փրկեց հաղարաւոր ոսկիներ : Դեռ մի քանի ամիս առաջ՝ Էջմիածնայ Կաթուղիէի նորոգութեան համար 200 ոսկի ստորագրուեցան Վսեմ Ունձեանը, որոց հայրենասիրութիւնը փայլեցաւ նաև՝ երբ ազգային արհեստաւորի հանճարեղութիւնը քաջալերելու համար 2000 ոսկի դրամագլուխ դրին յօժարակամ յախճապակիի արհեստն ի գործ դնել զիտեմ ըսող հայ արհեստագէտի մը ընդարձակ գործատուն մը բանալով և վարկեր հաստատելով, որ ձախողեցաւ և 2000 ոսկիները ջուրը ինկան ձեռնարկուին անբաւական հմտութեան պատճառաւ :

Ոմանք կ'մեղադրեն թէ Ունձեան Վսեմ Եղարք ամուրի մնացած են և հայրենեաց իրենց օրինակն ու հոգին շարունակող ժառանգորդ քաղաքացիներ չեն ընծայած : Սակայն եթէ թուարկենք այն բազմաթիւ անտէր, անպաշտպան ուսանողները յորոց շատերը իրենց դրամովն այլ և այլ վարժարաններու մէջ ի կըրթութիւն տուած են, զոմանս ձրի և զայլս կիսաթուշալ ընդունել տալ հաճած են ազգային և պետական վարժարանաց մէջ, կրնանք ըսել թէ Ունձեանը հարիւրէ աւելի և զուակէ աւելի քաղաքացիներ տուած են հայրենեաց : Վսեմ Ունձեանը իբրեւ Օսմանեան կառավարութեան պաշարեղինաց, ատաղձեղինաց և այլ կարգի պիտոյից առաջնակարգ և գրեթէ միակ յանձանձիջներն լինելով, ի ձեռին ունենալով նաև իբրեւ ստացուածք 8—10 առաջնակարգ առաջատանաւեր, այլ և այլ կեդրոններու մէջ գործատուներ, գործակալութիւններ, հաղարաւոր հայ ընտանեաց տէրեր կ'չահեցնեն իրենց այս ընդարձակ գործոց այլ և այլ բազմազան ձիւղերուն մէջ . այս տեսակէտով ալ Վսեմ Ունձեանը բարոյապէս հազարաւոր ընտանեաց հայր ու բարերար են : Լինելով հանդերձ այսօր Պօլսոյ նշանաւոր մեծատուններէն և ունենալով առաւելակալութիւն մը ամեն այլ հայ մեծատանց վերայ և յաճախ նոցա քաջալերողն և յառաջ մղողն թէ իրենց խորհրդովն, թէ իրենց գրաֆներովն :

Առտնին յոյժ պարզ և պարկեշտ կենցաղ մը կ'վարեն : Զեն

յաճախեր ո՛չ զբօսարաններ, ո՛չ խաղատուններ, ո՛չ պարահան-
դէսներ, ոչ ցուցամուլ և պէնամուլ հանդէսներ: Գրեթէ տունէն
յեկեղեցի, եկեղեցիէն ի դործատեղի, կամ ի պաշտօնատուն,
և անտի կրկին ուղղակի ի տուն, ուր կ'սիրեն շրջապատուիլ ի-
րենց սիրելի բարեկամներով: Ահաւաստեն թէ հացկատակնե-
րէ, շողմարարներէ չեն ախորժիր. խօսելէ և խօսողէ աւելի
գործելն ու գործողը սիրող են:

Օր մը՝ Պետութեան կողմանէ Իւլաի հանձն աստիճանէն Իւլաի
էջէլ աստիճանի բարձրացման աւետիսը, միւս կողմանէ ալ Նոր
թաղի Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ հրկիւղման գոյժը կ'լսէ Վսեմ. Ա-
բիկ էֆէնտի. իսկոյն իւր հանգուցեալ Հօր Կաթողեոս անուան
յիշատակը կ'զարթնու իւր մէջ, և իւր սիրեցեալ գործակատա-
րին Մեծ. Աւգեր էֆէնտիին կ'յանձնարարէ որ վաղիւ անմիջա-
պէս Նոր-թաղի Խորհրդարանն երթայ և հրկիւղեալ եկեղեցիին
(քէֆչ) դնհատել տայ Թաղական Խորհրդոյն ձեռք և արդիւն-
քըն իրեն հաղորդէ: Յանձնարարութիւնը կ'կատարուի, և եկե-
ղեցւոյն շինութիւնը կ'սկսի: Եկեղեցալէն Բարերարն իւր անու-
նըն ընդ երկար ծածուկ պահել յաջողեցաւ. զի Վսեմ. Ուն-
ճեանք ճիշդ Աւետարանի այն բարերար մարդն են, որ չեն ու-
զեր աջ ձեռքին գործածը ձախին հասկցնել. փոխանակ ոմանց
պէս ոսկի մը, մէճիտ մ'ողորմութեան համար, լրացրաց մէջ փո-
ղեր հնչեցնելու կամ տանեաց վերայ քարողներ խօսեցնելու:
Վսեմ. Ունճեանք պարկեշտ ընթերցասէր ևս են. կ'ընթեռնուն
աղբային կարևոր հրատարակութիւններ և կ'ստտարեն նոցա
հրատարակութեանց: Իրենց մայրն ութսուն տարեկան հասա-
կին մէջ ամեն օր լրացիր կ'ընթեռնուր: Թողլով որ նշանաւոր
բարեպաշտուհի մ'էր, շատ որբ ու աղքատ աղջիկներ պաշտպա-
նած և օժտած է:

Փափաքելի է որ Վսեմ. Ունճեանց այս բարեգործական և
աղբալէն օրինակն աղբային ամեն կարգի մեծատանց նորանոր
բարեգործութիւններ ընելու ինքնամուղ խթան և յորդոր մը
լինէին: Մարդ եթէ ծնած է միայն ապրելու, անանելու, հազ-
նելու և բնակելու, ոչ նուազ քան զմարդ կ'ապրին այս տեսա-
կէտով և անբան կենդանիք և անչունչ էակք: Ապրելու քաղ-
ցրութիւնն ու մեծութիւնը իւր նմանեաց և իւր յետնորդաց
մէջ անմահ մնալն է: Ո՛վ որ իւր արքայութիւնն ու անմահու-
թիւնը չէ պատրաստած արդէն այս աշխարհիս մէջ, ի հանդեր-
ձելումն չգտներ զայնս: Մեր աղբային մեծատանց մէջ տիրող

միակ բաղձանքն լինելու է իրենց կեանքը մեծագործութեամբ մ'անմահացնել, քանի որ դեռ ազգային անմահութիւնն այն քան սուղ չէ: Հազարաւոր Ամիրայք ապրած են, մի իրեներ դիւ զած ու միսած, իրենք ևս ալի մը հողոյն և երկու կանգուն կը տաւի մէջ պլուած անհետացած են, և նոցա մէջէն միայն բարեյշատակ Գազէզ Արթին, Տատեան, Պալեան Ամիրայք են որ կ'ապրին ու պիտի ապրին իրենց կատարած հանրագուտ ազգային մեծագործութեանց շնորհիւ: Քրիստոս ըսաւ Աւետարանի մեծատունին. — Կ'ուզեմ ժառանգել երկնից արքայութիւնը: տո՛ւր դանձերդ աղքատաց և ետե՛ս եկուր: Ատենն է ըսել Ազգին մեծատանց ալ. — Կ'ուզէ՞ք ապրիլ և անմահ մնալ ազգէ ազգ, Գազէզի, Տատեանց, Պալեանց, Եռսուփեանց, Սպար, Դալեանց և Ունձեանց պէս տուէ՞ք Ձեր գանձերէն Ազգին և Ազգն ու իւր անմահ երախտագիտութիւնն թո՛ղ քալէ Ձեր և Ձեր յաւերժափառ յիշատակին ետե՛ն:

Կ. Պոլիս, Դեկտեմբեր 1888:

ՕՇԻՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

. . . Խմբագրապետ Արեւելեան Մամուլ

Յանուն Ձեր ծանուցեալ անկողմնակալութեան, ներկայ գըրութեանս հրատարակման շնորհն ընելնիդ կը խնդրեմ:

Որպէս զի լաւ հասկանայ ընթերցողն դործոյն հոսթիւնը, զոր պիտի գրեմ, կանխաւ յառաջ բերեմ մի օրինակ բոլորովին իրական, կատարեալ և ճշմարիտ:

Առաքելոց օրէն ի վեր մեր Եկեղեցին կըստանայ իր ժողովուրդէն նիւթական պարգև, որոյ՝ ի շնորհս եկեղեցական ձեռաց խնամեալ շարունակութիւնն՝ սեպհականած է եկեղեցեաց անշարժ կալուած եղակի կամ յոգնակի թուով, որ ակներև է. և այս շարունակութիւն՝ դեռ ունի իր գործն բաղմապատկելաւ յապայն, որ ներելի է: Սակայն ես պիտի ըսեմ մի եկեղեցի, որ չունի և ոչ մի կալուած դարերէ ի վեր, և ինքն իսկ է

կառնած: Եկեղեցի, ճիշդ մեր հանապազօր տեսած և աղօթած եկեղեցւոյ նման իրական և նիւթական, որ չունի և իւր թաղականը, վարժարանն ու հոգաբարձութիւնը, չունի և քահանայ ինչպէս եկեղեցին Զմիւռնիոյ, Պօլսոյ, Վանայ, Մշոյ և՛ ու է մի գիւղի. և վերջապէս չունի այն ամեն բանը, որ կ'երևի Աղդ. Սահմանադրութեան առ այս պատկանեալ յօդուածոց մէջ իրր ամենակարևոր պէտք կամ դոյք ու ստացուածք եկեղեցւոյ: Այս եկեղեցին չունի և դաս երգեցիկ մանկանց Պատարագի մէջ. բայց ունի ժողովուրդը ջերմեանդ «Մի՛ մերձենար, մի՛ հուպ լինիր» պատուիրանօք սանձեալ, և վարձաարեալ զոմանա առօրեայ հացով և զոմանա՝ բնակարանով. ժողովուրդը, մի միայն առ ջոթեալու և լոկ առաւ ու Եկեղեցւոյն համար:

Այս դարմանալի վիճակին ենթակայ եկեղեցին՝ չէ մի յո և է անյարմար վայր կառուցեալ և ոչ ի քրիստոնեայ բնակչաց թափուր երկրի մէջ, ոչ ի Զինաստան և ոչ ի Սուտան, ոչ աղքատ քաղաքի և ոչ բարրարոս երկրի մէջ, այլ մեծ, ազատ, լուսաւորեալ և քրիստոնէական* քաղաքի մէջ, ուր եկեղեցին, եկեղեցականութիւնն և քրիստոնէական նուիրականութիւն առաւել է աստ՝ քան այլ ուր. երուսաղէմ քաղաքի Հայոց եկեղեցին է սա, որ կը կառավարուի Բաղճաթի ձեռով, ոչ թէ գինք ներկայացնող ժողովրդէն — այլ Վանքի կողմէն ընտրեալ — վարդապետի մը ձեռօք: Այս եկեղեցւոյ նուիրական գործոց ձեռնամուկ է եկեղեցւոյն վարդապետ քահանային 15 — 16 ամեայ փորձաւոր պատանին, և սորա կամեցողութիւնը գործ ունի բաւական ընդարձակ. սա կը կամի, վարդապետը կը գործադրէ և եպիսկոպոսը՝ անդամ ձեռներէց, մինչ Աղդին ճակատագրին փոփոխութիւն ազդող միութեան, կը հաւանի. պարզեմ ըսածս, չթեղարեւու համար ընթերցողն յ'երկմութիւն:

Եկեղեցին տեղւոյս (եկեղեցի ըսելով այժմ այլ ևս չհասկըցուիր անշուշտ եկեղեցի բառերու միացում մը, որպէս կը հասկըցուէր երբեմն, այլ բուն իսկ ժողովուրդը) անկեալ կացութիւն մ'ունի ազգային անհատական տեսակէտով և իսպառ զրկեալ՝ քաղաքացւոյ մ'իրաւունքներէն ազգային չըմանակի մէջ, ուր չունի և ոչ մէկ ժողովրդական իրաւունք. այս եկեղեցին կալուած մ'է Վանքին կամ Վանքէն ընտրեալ վարդապետի մը: Զգիտցուիր թէ եկեղեցին Վանքին է թէ Աղդին, և նոյնպէս

* Անշուշտ կրօնական սուսմամբ:

չգիտցուիր թէ ինչ պատճառաւ ժողովուրդը պարտաւոր լինի իր չընտրած և երբեմն չուզած անձը իբր հոգևորական առաջնորդ ճանաչել։ Այս եկեղեցին չունի քահանայ (ոչ վարդապետ) որ ըստ օրինի այցելէ ժողովուրդը, մխիթարէ բարոյաստէս և խոստովանցնէ ժողովուրդը, թէ և կնուէք, պսակ և թաղում ընողներ պակաս չեն ի վարդապետաց, բայց վարդապետաց Խոստովանալ ընելը կարծեմ անյարմար է, մանաւանդ իդական սեռի նկատմամբ, որո աղաքաւ Հայ եկեղեցին սահմանած է ահառնացեալ Կահանայութիւն։ Այս եկեղեցւոյ ամեն տեսակ մատակարարութիւնն Վանքէն յանձնուած է երկից անձանց. մին ծերունի վարդապետ մ'է, որոյ պաշտօնական անյարմարութիւններն զրել զանց կ'ընենք անձնականութիւն չվիրաւորելու համար. իսկ միւս երկուքն են հայիւ երեսուն տարեկան (երկուքին տարիքն է) պատանիք. մին լուսարար և միւսը վարդապետին փոքրաւոր, որոյ ի վերև նշանակեալ աղբեցութիւնը կը պարզի յայտնութեամբ հետեւեալ պատմութեանս.

Այս սղեկը՝ իբր փոխասաց կամ զպիր ամեն օր յեկեղեցի յաճախող քաղաքացի մանկանց հետ անհաճոյ կատակներ կ'ընէ. այս վերջինք կը զանգատին իրենց ուսուցչին, որ պէտք եղած դիմումներն ընելէ՝ յետոյ կը պարտաւորի և բողոքել, բայց ի դուր. փոքրիկ եկեղեցականը (փոքրաւոր) կը բաղմապատկէ իր չարութիւններն և աչակերտաց ու ուսուցչին կ'ուղղէ անվայել խօսք և հայհոյանք, և օր մ'ալ չաբաթ երեկոյեան երբ հագիւ երած իշտ մանկուէք յեկեղեցի մտնելով երկու վարժապետաց առաջնորդութեամբ եկեղեցւոյ դասերը կը չարուն, նոյն միջոցին միահաղոյն «դուրս» կը վւնտուին վարդապետ քահանայէն . . . այն օրէն ց'այսօր այդ մանկուէք չեն մտներ յեկեղեցի. քաղաքացիք, վարդապետք և եպիսկոպոսք շատ լաւ գիտեն զայս. բայց ոչինչ տնօրէնութիւն չերեար։ Առ այս չեմ ուզեր այժմ զրել աւելին, ուշիմ ընթերցողն ամեն բան կը հասկնայ։

Այս օրինակն է ահա երուսաղիմայ Հայ կղերին ձեռնհաս մասին առ Աղջն ունեցած բարի կամաց փորձաքարն, և անոր մատուցած ծառայութեան արժէցոյցը, որ կազմեց դրութեանս ամբողջութիւնը, յորմէ բացորոշ կը յայտնուի թէ տեղւոյս կղերականք մեծ անզգուշութեամբ կը վարուն եկեղեցւոյն՝ ժողովուրդին հետ, որոյ կարծեմ համամիտ չեն կրնար լինիլ ամբողջ Հայ կղերականութիւնը, օրէնքն և արդարութիւնը։ Ուստի լաւ է որ ուշադրութեան առնուի ուստի որ անի է այս կարեւոր խըն-

դիրը, զի արտաքսել Հայ մանկունքն իր աղօթավայրէն, և այն՝ ի շնորհուկս փոքրաւորի մը որ ց'այսօր պատիւ բերած չէ իր վարդապետին, և՛ արտաքսողն լինի կղերական մը, վարդապետ մը, ստուգիւ շատ ծանր է :

Այս առթիւ չեմ ուզեր մոռնալ սա կէտը թէ, գործուած չատ մը փնասակար գործերու հեղինակաց չափ՝ կամ աւելի յան, ցաւոր պէտք է նկատուի վանական Տնօրէն Խորհուրդը կամ առաւել նոյն Խորհրդոյ պետը՝ Արթ. Տ. Ղևոնդ վարդապետ, որ վարչական ղեկն ի ձեռին զայն ուղած կերպովը կարենալ կառավարելովն հանդերձ, անփոյթ կը գտնուի քիչ մը անաչառ վարուելու աննախանձելի գործոց հեղինակներու՝ հետ. մինչ կարող է ամեն ինչ իր ուղած ժամանակ ըստ հաճոյս կարգադրել: Զայս կ'ըսեմ ի մասնաւորի Արթ. Տ. Ղևոնդ վարդապետի մասին, զի նա է աւելի գործունի վարչականաց մէջ. քանզի երբ քանի մ'առիս յառաջ Արեւելի և Ար. Մահլոյճ մէջ նորա նկատմամբ իրր վաճառական, իրր անհոգ և իրր յոռի մատակարար նկարագրող յօդուած մ'երեցաւ, նոյն օրէն կարծես թէ ց'այսօր զգալի փոփոխութիւններ ի յայտ բերաւ յանձին իւրում: Թողուց վարժարանի մէջ ունեցած ուսուցչական պաշտօնը, հրս կողովիւնը կրկնեց, Ժառանգաւորաց վարժարանին համար բերել տուաւ Աստուածաբանութեան դասատու մը. թէ և կանխահաս էր այս գործ, զի մէկ կողմանէ թէ և իր ուսուցչութենէ ստացած ամսականն դադրեցաւ, բայց միւս կողմանէ նոր ծախուց դուռ մը բացուեցաւ, որ պարզապէս աւելորդ էր, մանաւանդ վանքի մը համար, ուր կան քանի մը սլատուական Աստուածաբան կղերականք, և նորեկ Աստուածաբանն՝ այժմ ոչ թէ Աստուածաբանութիւն՝ այլ պարզ կրօնադիտութիւն միայն դաս կուտայ տարեկան հարիւր ոսկւոյ ծախսի մը փոխարէն, զոր կը վճարէ Վանքը բոլորովին աւելորդ :

Երուսաղէմ, 12 Փետրուար 1889.

Մ.

* Վերջին ժամանակներս երկու վարդապետաց իկոտմամբ ծանր և գայթակղեցուցիչ գիպաց տարաձայնութիւնը լսուեցան Երուսաղէմէյ մէջ, որոց մանրամասնութեան պոյգ կերպով վերահասու լինելէ յետոյ կը գրեմ:

§ Խմբագրութիւնս թէ՛ Ղևոնդ վարդապետի և թէ՛ երկու վարդապետաց մասին ստացած է արդէն ստուգապատում տեղեկութիւններ զորս յարմար առթիւ պիտի հրատարակէ:

Ե. Խ.

ՄԶԵԱԼ ԱՌԱԿՔ ԼԱՅՈՆԹԷՆԻ

ԴՈՐՏՆ ՈՒ ԿՈՎԸ

Օր մը, գորտը տեսաւ մի կով
Յաղթամարմին, պերճ հասակով:
Նա, որ հագիւ հաւկիթի չափ ունէր ծաւալ,
Նախանձատանջ, սկսաւ փրփիլ, ուռիլ՝ հեւալ
Կովուն մեծութեան հասնելու համար,
Եւ բռնն անձկանօք հարցուց իւր քցրոջ .
— «Նայէ՛, ջեղա՛յ դեռ անոր հաւառար,
«Ըսէ՛, ջը հասա՛յ տակաւին . » — «Դեռ ո՛չ: »
— «Տե՛ս, հապա հիմա՛յ . » — «Ո՛չ բոլորովին: »
— «Հիմա՛յ, ջե՛մ նըման անոր . . . : » — «Բընաւի՛ն,
«Կովուն բարձրութեան ջ՛ես մօտիւր անգամ . . . : »
— «Է՛, փոքրութենէս իրօք ցաւ կ'զգամ,
«Բայց ջ՛եմ ալ ուզէր փորձել աւելին .
«Այն ջուրց մէջ ուր գորտք յողան, բաւային,
«Ի՛նչ փոյթ, ջունենա՛մ քող՝ կազմ, որովայն,
«Ծաւալ՝ հաւասար կովուն ծաւալին,
«Եւ իբրեւ սիրուն գո՛րտ ապրիմ միայն . . . : »

— Մենէ մեծերուն հասնելու համար
Պէտք է միշտ քափել ճիգ եւ աշխատանք,
Այլ զիտնալ՝ թե՛ երբ անցնի չափն յարմար,
Մեզ կը պատահին չարիք եւ վըտանգ:

Օւէլէէ Շօլլ.

15 Յունվար 1889

Թարգմ.

ԱՂԵՔ Գ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ՄԱՆՈՒԿՆ ՈՒ ԹՌՉՆԻԿԸ

Մ. Ե՛կ դու ինձ հետ, սիրուն բըռնակ,
Հանդարտ ահա դըրուած վանդակ.
Տես քեզ համար միբոք քաղեցի,
Եւ ծաղիկնէր ցօղուն վարդի:

Թ. Ես եմ, ա՛յ տղայ, շատ երջանիկ
Ազատ լինել է իմ փափագ.
Ինձ բանգ արժէ աղքատ բունիկ
Քան գեղեցիկ հիւսուած վանդակ:

Մ. Սիրուն բըռնակ, քաղցր զարուն՝
Բոլոր տարին միշտ ջէ տեսում.
Ինձ կ'ասես դու երբոր հողմերն
Մերկացընեն կանանջ ճիւղերն:

Թ. Մարուր պարզ օդ ես կը փընտռեմ
Դ՛ամուր սաղարթ կեսօրուան դեմ.
Գարնան նորից կը դառնամ ես
Անուշ երգով զուարճացնել քեզ:

Մ. Ո՛վ ցոյց կը տայ քեզ, խեղճ բռնուն,
Այն ճանապարհն որ կ'երբաս դուն.
Ո՛վ ծովի վրայ կ'ուղեկցէ քեզ
Կաց դու ինձ մօտ ք'ապրիլ կ'ուգես:

Թ. Նախադասել կարող էի
Մեծ վըտանգը գոռ շըդբայի.
Բայց ես բընաւ ջեմ մոլորութի
Տերն առաջնորդ ինձ կ'լինի:

24 Հոկտ. 1879 ամի.

Ս. Է.

ՀԱՅ-ԱՐՄԵՆ

Մալաթի.

ԿՈՎԿԱՍ

Ի ձիւնապատ բարձունս լերին Կովկասու,
Կամ ես միայն ի ծագ վախից ահարկու .
Արծւոյ բացուստ բռնիչս առեայ օղապար
Կըշուի ընդ իս ի բարձրութեան հաւասար .
Աստի գետոց ափունք ինձ գամ յանդիման
Եւ կոյտ ի կոյտ փըլուզելոյ հիւսքք ձեան :

Աստ ընդ ինէս եւ ամայք յաժին անվրդով
Ուղիսք ընդ նոսա զընան ահեղ գոռալով .
Ժայռք ապալեր անդ ընդ նոքօք կան բազուն
Աստ ըստորէս բուփք եւ լօռիք ազագուն .
Կանաչագեղ դաշտք եւ պուրակ դալարիք
Եղն անդ վագէ կարդայ բռնչուն երգեցիկ :

Բայց ի լերինս նաեւ մարդիկ շինեն բայս
Խաշն գայք ի գայք շըրջի ծաղկեայ յափափայս .
Անդ իջանէ հովիւն ի դաշտըս վայրաց
Ուր Արագվայ սլանայ ընդ ափ ստուերամած .
Իսկ հեգ անցորդ դօղի ի ծերպ դարափոր
Ուր ցուց վայրագ բառնայ Տերեկ ահաւոր :

Իբր ամենի գագան ի կայքս մըռնընչէ
Տեսեայ ըզկուրն ի խաղխամեայ վանդակէ .
Ի բըշնամանս ջուր յեզր բափէ բըռնալիք
Բախեայ ընդ ժայռքս պարտասի ի նանիր .
Այլ չիք նըմա , ընդ վայր ճըզնի , որս ի կուր
Եւ խորտակի անդ ի խարակըս յախուռն :

1877 ամի .

Ս. Է.

ՀԱՅ-ԱՐՄԵՆ

Պ.-ՇԷՆԷՅ .

ԱՌԱՔԱՍՏ

Փողփողէ առագաստ մեկին
Ի ծովուն կապուտակ միգին
Ո՞ւմ ի տար յաշխարհի 'խընդիր,
Հի՞ւմ էլիք նայրենին գերկիր :

Այ՛տանջ խորք հողմունք կոծեն
Թեքի կայմն ճըռընջէ ուժգին .
Աւա՛ղ, նա իջ բաղդին ի խոյզ
Կամ ի բաց ի բաղդին տայ խոյս :

Ընդ նովաւ գոռալիք ծովոյն
Ի վերոյ ճառագայթք արփոյն
Այլ խընդրէ եւ կոջէ մըրրիկ
Համարի իցէ դիւր յայնմիկ :

11 Յունվարի 1878 ամի :

Ս. Է.

ՀԱՅ-ԱՐՄԵՆ

ԼԵՐԵՆԻՆԻՅ .

ԼՈՒՂՈՐԴ.

Ստեայ ըզմարդ այս ծով մեր
Մըռընջէ գօր եւ գիշեր,
Յայն անարկու խորութեան
Ադէտք բազում քաղեալ կան :
 Հապա եղբարք, հողմովք լի
 Զիմ առագաստ պարզեցի .
 Սլանայ 'դ ալիս այն սահուն
 Արագարութիջ լսստ նաւուն :

Ամպք ընդ ծովոյն ջուր փախչին
Յուզէ գալիս հողմ ուժգին .

Մըրցիմք իցէ քե մըրրիկ
Ընդդիմացուք եւ քաջիկ :
Օ՛ն եղբարք , ամպք որստան
Կըրոյն յորձանք յեռանդեան ,
Դիգեալ ի վեր կան կոճակք
Սուգին ի խորս ի յատակ :

Քան զյեղյեղակս հեռագոյն
Է երջանիկ վայր սիրուն .
Անդ լուսքիւն միշտ պատի
Ոչ մըքագնին ծիրք երկնի :
Բայց անդ միայն ծուկք տանին
Զառարիւնին եւ չարին ,
Հապա եղբարք մըրքրկօք
Լի առագաստս կայ ի տոկ :

30 Յունվարի 78 ամի .
Ս. Է.

ՀԱՅ-ԱՐՄԵՆ
Ն. ԵՂԵՆԻՔԻՅԷ

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ՀԱՅՈՑ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻԲԸ

Քաղքիս Հայ-բողոքական քարոզիչ՝ Պատուելի Ա. Մ. Իգնատիոսեան Բէ-բաշէ մէջ ազգային միութեան խնդիրն յուզելէ զատ՝ յատուկ նամակ մը կ'ուղղէ առ Ամեն Ս. Պատրիարքն՝ առաջարկելով որ այդ միութեան խնդրոյն լուծման հնարը գլխաւորն եւ Հայ-բողոքականք՝ պահելով հանդերձ իրենց դաւանանքը , մտնեն Աղզ. Պատրիարքարանի իրաւասութեան ներքեւ՝ ինչպէս որ կ'փափաքին , եւ իրենց ազգային պարտաւորութիւնները կատարեն՝ իբրեւ անդամք Հայկական մարմնոյն :

Պատ. երէցն ունի նամակը կ'ուղարկէ Խմբագրութեանս հրատարակելու եւ այս մասին կարեւոր դիտողութիւններ ընելու խնդրանք , սակայն Խմբագրութիւնս արժան կ'համարի յայտնել Պատ. նամակագրին որ եթէ պատասխան ստանայ , թէ՛ իր գիրն եւ թէ՛ պաշտօնական պատասխանագիրն միասին կրնան հրատարակուիլ :

Արդ՝ Ամեն. Ս. Պատրիարքին պատասխանագրոյն պատճէնն խմբագրութեանս այս անգամ՝ յուղարկուած լինելով՝ ըստ մեր խոստման սոյն թղթակցութիւններն հրատարակութեան կ'յանձնուին, ուրիշ առթի թողլով խմբագրութեանս ղիտողութիւններն թէ՛ բուն խնդրոյն և թէ՛ առաջարկի և պատասխանի ձևին վրայ :

Աւասիկ այս թղթակցութիւնը .

Առ.

Ամենապատիւ Տ. Խորէն Սրբազան Արքեպիսկոպոս Աջըդեան
բարեխնամ Պատրիարք Հայոց

Ի Կ. Պօլիս .

Ամեն. Սրբազան Հայր ,

Խնդրամատոյցն է Հայ մը , ծնեալ և սնեալ ի ծոց Հայ. Ս. Եկեղեցւոյն , զոր , սակայն , թողի քսանուհինգ տարիէ հետէ յարելով Աւետարանական Եկեղեցւոյն (բողոքականաց) , ուր և պաշտօն ունեցայ վարժապետութեան , քարոզչութեան և Երիցւոթեան : Ունեցայ պատեհութիւն գտնուիլ շատ քաղաքաց մէջ և մերձ , ուր կան նկատելի թուով Բողոքականք , որոց գաղափարացն և գլխամանց , հետեապէս , ի մօտոյ եղայ վերահաս և փորձառու : Քաջայայտ իրողութիւն մ'է , թէ Աւետ. Եկեղեցին երբէք չ'ոտար առիթ լինել ազլամուաց կամ աննկատ Հայ-Քրիստոնէութեան : Տեսեր եմ , թէ որքան որ Ազգասէր էր որ կամ լինել յուսաի ի ծոց Հայ. Եկեղեցւոյն , ոչինչ նուազ կ'մնայ և կ'ըլլայ Հայասէր նաև ի ծոց Աւետ. Եկեղեցւոյն : Ուսնք ևս որքան վեհ ու լայնածիր գալափսրովք կ'զարգանան և ի բարեպաշտութեան , այնքան անձնութեանց կ'ըլլան և եռանդուն յԱզգասիրութեան : Ըստ օրինակին Պօղոսի , որ զՀրէութիւն թողած ըլլալով հանդերձ՝ պստրաստ էր « Նզով լինել ի Քրիստոսէ » վասն եղբարց և ազգականաց ըստ մարմնոյ :

Ապաքէն , Սրբազան Հայր , Ձեր նախորդ Սրբազանի և նման ուրիշ լուսամիտ առաջնորդաց բանիւք , և ազատասէր Ազգասիրաց ջանքով՝ գրեթէ առհասարակ որոյիք Հայ. Եկեղեցւոյն , համազեալ ձերինէն հաշտ աչօք նախ ի վերայ այլադաւան Հայ եղբարց , մանաւանդ ի վերայ Հայ բողոքականաց : Ապա յուսաի իմն է , թէ չէ ալ ևս անհաւանական , որ բողոքական Հայն , յետ կիսգարու անջատման , դառնայ յԱզգային Միութիւն , որ կարի յուսաի է թէ բարեօք ուղղութեամբ մղումն պիտի ստանայ Ձեր պատրիարքական տնօրինութիւններէ , նոյն իսկ անդրախիղ կոնդակէ սկսեալ : Վասնորոյ խնդրամատոյցն անդէպ չհամարիր Ձերդ նկատողութեան մատուցանել զհրաշքութիւն մը : Թէ շատ Ազգասէր Հայ բողոքականք , որք թերևս կարծուած էն աւելի են , առանց կեղծեաց և որքան որ տանելի է խղճի իւր-

եանց՝ պատրաստ են մերձենալ Ազգային Մարմնոյն, որոյ ղե-
լութիւն է Ձերոյ Սորազնութիւնն :

Ըստ Սահմանադրութեան՝ Պատրիարքական վարչութիւն ու-
նի ի վերայ ժողովրդեան, իրաւասութիւն՝ եկեղեցական և Ազ-
գային գործոց : Այս երկրորդ տեսակը յերաւի ունին ընդ իր-
եարս սերտ կապակցութիւն, հետևապէս զիւրին չէ սահմանա-
դիմն որոշել : Բայց և այսպէս առաջնորդաց ի հաստութիւնն ար-
դեօք չի՞ կրնար գտնել կերպեր, որովք Հայ բողոքականք դառ-
նան կամ մեան Պատրիարքական իրաւասութեան տակ՝ առաջ
թողելու իրենց եկեղեցական ղեկըն : Կամ տակաւին հարկ է որ
Հայ. եկեղեցիէն զատուողն՝ պարտաւորի կոորուիլ Ազգային ար-
տօնութիւններէ : Այդ եօք Հայ-Քրիստոնեայք զեռ չեն կրնար,
իրբն միոյ մօր որդիք, եղբայրաբար կատարել Ազգային սլար-
տիս, թողլով որ իւրաքանչիւրն հետևի իր խզմին կամ համադ-
ման, երթայ որ եկեղեցի որ կ'ուզէ, ընտրէ որ երէցն որ պատ-
շաճ կ'տեսնէ իր ընտանեաց բարեպաշտութեան :

Այս ազատ և միանգամայն եղբայրական միաբանութիւնն
յառաջ բերելոյ եղանակաց մէջ՝ զժառանգաբար կան դժուարու-
թիւնք այժմէն տեսնուելի և անտեսանելի : Այլ կան նաև այն
քան բարիք և կարևորութիւն, որ արժանի է Ազգասէր մարդոց
և պաշտօնական մարմնոց մտադրութեանն և խորհրդոյն : Ահա-
ւասիկ, Ամենապատիւ Տէր, այսու նկատմամբ է որ խնդրամա-
տոյցն պարտք կ'համարի հայցել Ձերոյ Սորազնութեան անձնա-
կան և պաշտօնական նկատառութիւն : Եւ ակն ունի թէ ներ-
կայս գէթ պիտի համարուի արտայայտութիւն ազգասէր ողբոյ,
չոր Ձեր օրհնութեամբ արժարժել կ'անձկայ :

Ձերոյ Սորազնութեան ամենախոնարհն

18 Նոյեմ. 1888

յԶ. Թուրքիա :

Ա. Մ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

(Երեց Աւետ. Եկեղեցւոյն) :

31 Յունիս 1889 :

Պատուելի Երէց,

Ընդունելով Ձեր նամակն 18 Նոյեմբեր անցեալ ամի, և յանձ-
նելով Պատրիարքաբանի Կրօնական Ժողովոյ, հետևեալ պատաս-
խանք կրնամք տալ :

Յաւիտեան անմիջեմար ցաւ կ'զդայ Հայաստանեայց Առա-
քելական Եկեղեցի՝ երբ կը տեսնէ որ իւր ծոցէն բաժանեալ մաս
մը բազմութիւն՝ այնչափ երկար առեւն հեռացեալ կը մնան իր-
մէն : Ազգային զբաղման թերութիւնք և եկեղեցական գիտու-
թեան կարի յոյժ անհմտութիւնք, երբեմն Արևմտեան Եկեղե-
ցիէն փրթած ընկերութեանց ուժ տուին խորփալել այս առա-
քելական և անեղէն հին Եկեղեցին, և մասեր մը ցուցին իրմէն,
որով գոյացան Պապական և Բողոքական ինքնուրոյնութիւնք մեք
ազգային մարմնոյն վրայ :

Որովհետեւ ինչպէս վարդապետութիւնը նոյնպէս և կառաւարկութիւնն հոգեւոր, որ կանգուն է այս մարտիրոս Եկեղեցւոյն մէջ, ի ծագմանէ անախ մինչև ցայսօր անփոփոխ նոյնութեամբ կը յարատեւէ, և իւրմէ բաժանեալներն վերստին իւր ծոցն առնելու համար ուրիշ սլայման կամ վիճակ չկրնար աւելուլ. հետեւապէս դուք և ձեզի պէս խորհող ճշմարիտ Հայեր պէտք է գան միանան այն պայմաններով միայն՝ որովք երբեմն միացեալ էին :

Օրհնելով Ձեր ազգասիրական զգացմունքն

Մեծապատիւ Ա. Մ. Երէց Իգնատիոսեան

Պ. Կ. ԽՈՐԷՆ

Մեծապատիւ Ա. Մ. Երէց Իգնատիոսեան

Ի Ձմիւռնիս :

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

Խոր Բաղադրութիւն Դերն Ընդ համայն աշխարհ :

Եթէ Ազգամէն մինչ ցճիսուս Քրիստոս որ, ըստ Աստուածաշնչեան ժամանակագրութեան, ծնած է Արարչագործութեան 4004 սեպտեմբեր 23ին, յետախաղաց ակնարկով մը սահարկենք Այսրահի և մարդկութեան թաւաած քառասուն խոշոր դարուց վրայէն, ինտուելու համար մարդկութեան ծանօթ հին հարեներին մէջ Երկիր մը և Աղգ մը, որ իւր լեզուին, բարոյական դաղափարներովն, գիտական և ճարտարական հմտութեամբն, առեարական և օրէնսդրական գործունէութեամբն հանդիսացած լինին հնոց նախնեաց քաղաքակրթութեան հեզի նակը և նորոց՝ մեր քաղաքակրթութեանց նախակրթարանը, այդ Երկիրը կ'գտնենք Հնդկաստանը և այդ Աղգը՝ հնդիկն :

Քաղաքակրթութիւնն է այն մեծ ջանք որ ի գործ կ'դրուի, ի ձեռն գիտութեանց և արուեստից. յ'և ևս բարեոք զարգացումն անհատին՝ մասնաւորապէս՝ և մարդկային ընկերութեան՝ ընդհանրապէս և ի բարգաւաճումն նոցա նիւթական և բարոյական կարելի և ըղձալի բարօրութեան :

Եր երբեմն դասական պատմադրութիւնն որ քաղաքակրթութեան ծաղիւոցն ու նախահայր կ'դաւանէր Աթենքն ու Հռոմ :

Նւ նոր ազգաց Գերթողք կ'ընդօրինալէին Հոմեր ու Վիրգիլ, Սոփոկլէսն և Յւրիպիդէսն . փիլիսոփայք կ'ներդործուէին Սոկրատէն, Պիթագորէն, Արիստոտէլէն, Պլատոնէն . ճարտասանք՝ Դեմոսթենէն և Կիկերոնէն . Նախդէօնեան համազգային օրինամատեանն կ'բաղուէր Յուստիանեան Օրինադրքէն, զոր իբրեւ օրէնսդիտական միակ ժառանգութիւնն թողած կ'թուէր Հնուութիւնն մեզ, Թէև մարդկային իմացականութեան բոլոր բարձրագոյն հին ներկայացուցիչք դաւանութեան չափ նուիրական աւանդութեամբ մը՝ այլ յոյժ տարտամ և անորոշ կերպով մը յեղյեղած են թէ՛ ինչպէս մարդկութեան նոյնպէս և անոր լուսաւորութեան խանձարուն է եղած Արեւելքն՝ ոյր հորիզոնէն ծագած արևուն . կենսասփիւռ ճառագայթից հետ և պէս տակաւ ընդ բնաւ տարածուած են զպրութիւնք, գիտութիւնք և արուեստք :

Սակայն յորմէ հետէ Արեւմուտքն դէպ ի ծայրագոյն Արեւելքն արշաւեց և իւր յաղթական լէզէոնաց հետ իւր հոյակապ բանասիրաց կաճառներովն ալ աշխարհակալած երկրին հետ և անդ ժողովրդեան իմացալան յիշատակարանները խուզարկեց, աւելի որոշ և աւելի վաւերալան կերպով ապացուցեց և ի վեր հանեց թէ՛ Արեւելից ընծայուած այն իմացական բարձրագոյն և հնագոյն զարգացման դպրոցն է եղած Գանգէսի Հովիտը, կամ Պրահմանաց տաճարը : Ապա և մեր Հին քաղաքակրթութեան Նախնիքն սեպուած Աթենքն, Հռոմ, Եգիպտոս, Բաբելոն, Նինուէ, իրենք ևս իրենց կարգին ունեցած են այլ Նախնիք, որք են Հնդիկներն, որք որենց պատմական ծագումն կ'համբեն միլիոնաւոր տարիներով : Հարիւրդոնեան Թերէ և Մեծն Բաբելոն չ'ւտեսած իրենց հիմնարկութիւնն, Հնդկաստան ծաղկաւէտ զարգացում մ'ունէր :

* * *

Իւշուաց Ժաքման Ժոննիւնը՝ ճարտիպին ազգի Ժաքման Ժոննիւնը կ'ենթադրէ :

Թէև կան իմաստասէրք, որք, ի հնուց անտի՝ մարդկային քաղաքակրթութեան գործը միակ ազգի մը մենաշնորհը կամ բաժինը չ'են ընդունիր, և կ'միտին մերժել զայն մարդկութիւնն միակ զուգէ ծագման զրութեան հետ, սա առարկութեամբ թէ՛ ինչպէս ամեն ծով՝ իւր ձուկն, ինչպէս ամեն լեռ՝ իւր յա-

տուկ կաղին, ամեն անտառ՝ իւր երէն, և ամեն երկիր՝ իւր խոտն ունեցած է, նոյնպէս և ամեն երկիր իւր ինքնածին մարդըն ունեցած է, որով և երկրի ամեն կէտերու վրայ մարդն մի և նոյն պահանջումներէն, կարօտութիւններէն, պէտքերէն մը-ղէալ, ինքնուրոյն զարգացումն ունեցած է, մի և նոյն մտաւոր շարժմանց և ուղղութեանց հետեւեր, բնագոյն և հարկն իրեն ուսուցիչ ունենալով, և եթէ այլ և այլ երկիրներու զարգացման երեւոյթներուն մէջ կ'տեսնուին նմանութիւններ, նոքա լոկ զիպուածական, պատահական են. և այս առարկութեամբ կամ առ երեւոյթս համազկեր տեսութեամբ, կ'ոչակեն թէ ինչպէս գիտութիւնը երկրաբանութիւնը (այսինքն երկիրը կեդրոն և արեւն անոր շուրջը դարձնելու դրութիւնը) ջնջելով, մարդկային իմացականութեան հորիզոնը աւելի ընդլայնեց և մտաց ճախ-րանքն աւելի ազատութիւն ու նորափետուր գործեց. նոյնպէս և Բարբաբիւրութիւնը՝ այսինքն մարդկային ազգն ջուխդ մի մի-ակ նախածնողքէ բղխեցնելու դրութիւնը ջնջելով՝ պատմագի-տական աւելի բանաւոր, աւելի արմատացած յառաջդիմութիւն մ'ըրած կ'լինի մարդկութիւնը: Այս դրութեամբ յայնժամ և մենք պիտի հաւանինք թէ՛ ինչպէս ամեն մթնոլորտի մէջ ար-ժիւն՝ զօգն հերձնուլ, ինչպէս ամեն երկրի մէջ մեղուն իւր մե-ղըր յօրինել և ամեն տեղ թռչունն իւր բոցնը շինել ուսեր է, կամ ինչպէս գորտը ամեն ճահճի մէջ կարկաչել, ոչխարն ամեն փարախի կամ արօտի մէջ բառաչել ուսեր է, մարդն ալ, երկրի խոտին և անտառաց ծառերուն նման, ամեն կլիմայի տակ ինք-նին և զատ զատ բուսեր, խօսիլ, խորհիլ, գործել, վարուիլ և զարգանալ ուսեր է. ուստի ամեն աշխարհ իւր տեղածին Ա-դամն ու Եւան և իւր քաղաքակրթութեան ինքնուսոյց հեղի-նակն ու ինքնավարժ ուսուցիչն ունեցած է:

Ուղղամիտ իմաստասիրութիւնն ընդդէմ այդ կարծեաց կը-քուէարկէ: Բոլոր ականաւոր գիտունք և բանասէրք հին և նոր աշխարհաց ժողովրդոց լեզուները քննելով ապացուցած են թէ նոքա ամենեքին մէկ մայր լեզուէ մ'են սերած: Լեզուաց մէկ մօրմէ ծնունդը ամեն առարկութիւններէ ու տեսութիւններէ գեր ի վերոյ համոզիչ փաստ և ճշմարտութիւն մ'է թէ՛ այլ և այլ լեզուներ խօսող ժողովուրդներն ալ միակ նախածնողքէ մը յառաջ եկած են, և մէկ կեդրոնէ այլ և այլ երկիրներու մէջ, այլ և այլ կլիմայից տակ ցրուած զաղթականութեամբ կամ այլ քաղաքական, բնագոյնական, շահադիտական և հարկաւոր պատ-

ճառներով, այլ և այլ լեզու, կենցաղ, տարազ փոխած են : Սակայն իրենց մարմնոյն կմախքին, գործարանաւոր ներքին կազմութեան պէս պահելով ամեն տեղ, մայր լեզուին հետ և իրենց մայր երկրին պատմական աւանդութիւնները, որք որքան ալ այլալիւծ լինին որպէս կ'այլալին կլիմայ և հող փոխող բոլորք և կենդանիք, դարձեալ պահած են նոցա հիմն և մայր դալափարն : Բաւական է մի որ Ասիոյ աշխարհագրական դրից վրայ չորջ ածէ իւր աչք, ահա կ'տեսնէ թէ՛ դէպ Հիւսիս-Արեւելք՝ Հիւսիսային Ամերիկայի հետ, դէպ Հիւսիս-Արեւմուտք՝ Եւրոպայի հետ, դէպ Արեւմուտք—Հարաւ՝ Աֆրիկէի հետ, դէպ Արեւելք Հարաւ՝ Աւստրալիայի հետ Ասիան արդէն դրացի և հասարակից են . և Ասիոյ մէջ ալ Հնդկաստան, որ իմացական զարգացման նպաստաւոր ամեն կլիմայական և հողային առաւելութեամբ օժտեալ է : Բաւական է մի անգամ՝ քաղաքակրթութեան մէջ քայլ մ'առած լինի, ինչպէս ալ արդի փիլիսոփայ և պատմագէտ բանասէրք կ'ըլլայեն և կ'հաստատեն, զիւրին էր զայն փոխ տալ իւր ծոցէն արտադրած գաղթականութեանց և վաճառելի թանկագին բերոց և հիւթեղինաց հետ և տարածել ընդ քառածագս ծանօթ աշխարհաց : Եւ երբ կարգը գայ Հին ու նոր ազգաց հնդիկ լեզուէն, աստուածաբանութենէ, կրօնքէն, օրէնքէն, փիլիսոփայութենէ, պատմական աւանդութիւններէն ըրած փոխառութիւնները ցուցնել, ճշմարտութիւնն աւելի թափանցիկ և ըմբռնելի կ'լինի :

Թէև մենք այն հաւատքն ունինք թէ մարդկային յառաջդիմութիւնն և ոչ մէկ ազդի կամ կլիմայի առանձնաշնորհն է, զի ինչպէս ամեն ազդի համար կայ Նախախնամութիւն, նոյնպէս և ամեն ժողովրդեան և ամեն կլիմայի համար կայ զարգացումն, որ իւր մասնաւոր դրօշմն ունի :

Գուզէն Քրանսացի նշանաւոր փիլիսոփան կ'հաւանագրէ թէ՛ «Հնդկաց փիլիսոփայութեան պատմութիւնն, աշխարհի փիլիսոփայութեան պատմութեան համառօտութիւնն է» : Եւ հոչակաւոր հնդկագէտ մը՝ Լ. Ժագօլիօ, որ հնդկնակն է Ասորոսթաշան է Հնդկաստան մատենին, կ'աղաղակէ. «Ուսումնասիրել Հնդկաստանը մարդկութեան աղբերակունքն ելնել է» :

(Երգողական)

Ա. Լ.

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎ.

Վերջապէս ներկայ ամսոյն 24ին՝ Աղգային Ժողովն իր բարեկենդանը կատարելէն ետեւ՝ ի նիստ և յապաշխարութիւն կ'հրաւիրուի: Սակայն Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրըն և Ատենապետ Էֆէնտին դժբաղդ զուգադրպութեամբ մը տկար լինելով՝ Ամեն. Խորիմեան Սրբազանը կը նախագահէ և ֆրիստոստուր Էֆէնտի կ'ատենապետէ Ժողովին, ուր 140 երեսփոխաններէ ներկայ կ'դտնուին միայն 30ը, որ վերջէն 42ի կ'հասնի:

Ատենական գործողութեանց մէջ նշանակելի է այն վեճաբանութիւնն որ կ'յուզուի Սէլամիէի թաղի չորս երեսփոխանաց ընտրութեան տեղեկագրի առթիւ: Սահմանադրութեան ոգւոյն հակառակ կ'համարուի վարչային այն հրահանգն որու համեմատ ընտրող Ժողովը նորընտիր հրաժարող երեսփոխանաց տեղ առաւելագոյն քուէ ըստացողները նշանակած էր: Աղգային Ժողովին իրաւասութեան սահմանին մէջ ժամանակէ մ'ի վեր վարչութեան կողմէ եղած ոտնձգութեանց միոյն վերջ տալու համար անշուշտ, կ'որոշուի, ըստ առաջարկի Ստեփան փաշայի, վաւերացնելով հանգերձ չորս երեսփոխանաց ընտրութիւնն, ընդունիլ այն սկզբունքն՝ որով ներքի չէ ընտրողական Ժողովի մը նորընտիր երեսփոխանէ յանձնառագիր պահանջել և հրաժարելոց տեղ յաջորդներ կարգել: Նուրեան էֆ. կ'մեկնի և չսպասեր այս մասին Տէր-Բէ-բէին վրայ հիմնեալ իր մի առարկութեան պատասխանը լսել Ստեփան փաշայի կողմէ թէ՛ այդ Օրինադիրն Սահմանադրութեան հետ համեմատել սխալ ըմբռնման հետեանք է. սակայն զարմանալի կ'թուի մեզ նաև որ 4ի դէմ 17 քուէիւք տրուած որոշումն ոչ մի երեսփոխանի դիտողութեան արժանի կ'համարուի:

Փափաքելով թերևս չափ մը դնել Աղգ. Ժողովոյ աջ

ու ահեակ և առանց ընտրողութեան շռայլած շնորհա-
կալութեան քուէից, ժողովն՝ Ստեփան փաշայի դիտո-
ղութեանց վրայ՝ աւելորդ կ'սեպէ նոր սրահը կահաւորող-
ներուն համար առաջարկուած շնորհակալեաց քուէն տալ,
իսկ Սուրենեան էֆէնտի իր անձին նկատմամբ նախորդ-
նախնի մէջ Նուրեան էֆէնտիի կողմէ եղած մի ծանրակ-
նարկութեան վրայ բացատրութիւն խնդրելէ ետեւ՝ Ստե-
նապետ էֆէնտին խնդրոյ հրէքի և Օրհաբէի մէջ եղած տար-
բերութեան վրայ դիտողութիւններ ևս արձանագրել տա-
լէն ետեւ՝ կ'անցնի Օրհաբէի Ս. խնդրոյն, այս է՝ Արշակունի-
քի մէջ զինուորի նախորդ փառ. ժողովոյ երկամեայ համա-
րատութեան վրայ:

Սոյն Տեղեւորի եզրակացութիւնն է թէ և ընդունիլ և
շնորհակալութեան քուէ տալ Նուրեան վարչութեան,
սակայն երեսփոխան ք. ոման ք. անոր կարևոր կէտերն քն-
նադատութեան կ'ենթարկեն: Նախ Պէրպէրեան էֆէնտի
նախորդ փառաքական ժողովոյ մի քանի երկրորդական
խնդրոց՝ այս է կարկուռեան դատի, կեդրոնական վար-
ժարանի, Բերայի Արուեստանոցի բացման՝ մէջ ցոյց տը-
ւած գործունէութիւնը կ'ընդհատուի կենսական խնդրոյ
մը՝ այս է կաթողիկոսական խնդրոյ մէջ ի գործ դրած
հակազգային ուղղութեան հետ, և կ'դատապարտէ՝ այս
տալիս՝ ազգային իրաւանց դէմ տրուած վարչային հրա-
հանգներն և եղած ճնշումներն, որոց պատճառաւ այժմ
կ'տառապի Հայաստանեայց Եկեղեցին, և մասնաւորապէս
կեդրոնական վարժարանի գործին մէջ Նուրեան էֆէն-
տիի կ'ընծայէ այն դերը զոր Պոմպէոս կ'ստանձնէր՝ երբ
այլոց մեծ ճգամաւ պատրաստած դափնիներն ինքն իրեն
հեշտիւ կ'սեփհականէր: Ապա Սուրենեան էֆէնտի նա-
խորդ վարչութեան որոշումն ազգային տրոց բաշխման
մասին՝ որ Ազգային ժողովոյ իրաւասութեան կ'պատկա-
նի, հակառահմանադրական և անիրաւ կ'դռնէ: Իսկ յա-

* Է՞ր Պէրպէրեան էֆէնտի ակնարկելով յատկապէս չգրուածն Նու-
րեան գործունէութիւնը, որով Տիկին Մատակեանի պէս քաջալարծ դա-
տարարու հի մը Արուեստանոցէն հրէքի հրէքի հի գրու . . .

բարերական կարևոր խնդիրներու մէջ անոր հետեւած ընթացքն՝ վնասաբեր, ինչպէս որ գրուած է Բաբելոններն և ձուլիչ Տիգրանի խնդրոյն ձախող ելքը կ'վկայեն։ Սակայն, ըստ Սուրենեան էֆէնտիի, այդ վարչութեան մեծագոյն յանցանքն այս է, որ կաթողիկոսական խնդրոյն համար ընարեալ Յանձնաժողովն անկազմ և անգործ, և ապագային մէջ մեծագոյն կորուստներու գուռ մը բաց թողուց։ Գեր. Խորէն Սրբազան՝ թէև ըստ մասին իրաւունք կ'տայ այդ գիտողութեան, սակայն իբր մեղմացուցիչ պարագայ մէջ կ'բերէ առ Ամեն. Ս. Պատրիարքն ուղղած հրաւերն՝ որպէս զի կաթողիկոսական Յանձնաժողովը կազմուի և գործի սկսի, և կ'յարէ թէ իբրև անդամ արդէն ինք անգործ չէ և կ'աշխատի։ Իսկ Արփիարեան էֆէնտի կ'առաջարկէ թէ՝ շնորհակալութեան խնդիրն օթեկ թան մ'է, թէ այդ թանն արդէն նորընտիր Պատրիարքի ուխտին օրն Նուրեան էֆէնտի իբրև նոր Եսաւ՝ որսէն նոր դարձած՝ իր անդրանկագոյն ճարտարաբանութիւնը ծախելով՝ կորզած է Ժողովէն՝ փափկագոյն զգացմանց զեղման միջոցին, ուղղակի իր Տ. Յարութիւն սիրական Պատրիարքին և անուղղակի Քաղաքական Ժողովին համար, և թէ արդէն մարսած է զայն, թէ Տեղեւորն մէջ կ'երևին միայն, անշուշտ ի շնորհս Նուրեան «նէ Էրն», ինչ որ շողուն են, մինչդեռ անշահ բաներ թաղուած են ուր որ կ'թաղուին սովորաբար ինչ որ ի միջան կ'գործուին։ Իսկ կաթողիկոսական խնդրոյ մասին՝ Արփիար էֆէնտի մեղաւոր կ'գտնէ ոչ այնքան նախորդ Քաղաքական Ժողովն որքան Երեսփոխանականն որ կ'լլեց ինչ որ միւսը ներկայացուց։ Վարչութիւնը հարթեց ոստիկանութեան միջոցաւ՝ ինչ որ Գաւառի ժողովն օրոշեց։ Ուստի տարբերութիւնն համեմատելով թեան կամ դաւաճութեան մէջ չէ, այլ աստիճանի մէջ։ Միւս քննադատեալ կէտերու մասին Արփիար էֆէնտի է և չէ համակարծիք նախորդ ատենարանից։ Իր ոլորտապտոյտ գիտողութիւններէն միայն այս կ'իմացուի որ իր լեզուն չէ այնքան աղատ, կամ սկզբունքն այնքան հաստատուն որքան ամեն է արձակ ու կարկառուն։

Դիվերջէ կարգը կ'գայ Ստեփան փաշայի, ազգային գործոյ այս քաջահմուտ և իրաւանցն՝ երբ կամի, պերճաբան ախոյեանի խօսելու կարգն, և կ'խօսի նա ամեն Հայու հասուն ուսումնասիրութեան արժանի կաթողիկոսական խնդրոյն վրայ: Կ'այտնէ թէ՝ Բաղաթումի ժողովն Նալան Բիւրաթիւնի բեռին ներքեւ ճնշեալ, և անշուշտ իր ծանր պատասխանատուութիւնն պատմութեան առջև անտես առնելով՝ կ'որոշէ Բաղաթումի ճանչել Մակար Սրբազանի կաթողիկոսութիւնը, այլ վարչութիւնը, ինչպէս որ պարտն էր, չիութար այդ որոշումն հաղորդել Յարենտորին, ըսելով թէ Բաղաթումի ճանչուած է, ուստի և Մակար Սրբազանն կարծելով թէ ինքն օրինաւորապէս ընտրեալ ամենայն Հայոց կաթողիկոսն է, կ'սկսի պատգամներ արձակել. թէ նորընտիր Տ. Խորէն Ս. Պատրիարքն, վանական շրջանի մէջ թերեւս անիրազեկ ապօրէն շարժմանց, դեռ Կ. Պօլիս չհասած — Ահա կ'մերձենամ հայրապետական Աթոռին» կ'ըսէր, և երբ կ'ենէ պատրիարքական Աթոռն — «Համարապարտ եմ առ Հայրապետն Ամենայն Հայոց» կ'գոչէ, թէ այդ համարապարտութիւնն տեղի չունի: Ապա Ստեփանն ցաւ կ'այտնէ թէ վարչութեան անդամներէն և ոչ մին ներկայ կ'գտնուի որ կարեւոր բացատրութիւններ տայ, և թէ հարցման ու հարցապնդման գրութիւնն Նուրեան վարչութեան բռնասիրական բնութենէ արտաքսուած լինելով Ազգային ժողովէն՝ շատ բաներ անորոշ, ապօրէն ու զգուծիւն մ'առած են: Գուրգէն էֆէնտի ցաւալի կ'գտնէ նախորդ վարչութեան այն որոշումն՝ որով ազգային գրական գործոց վերայ տուրք մը դրած է, տուրք՝ զոր Ազգ. ժողովոյ ձեռնհասութեան կ'պատկանի տնօրինել, ինչպէս նաեւ առանց անոր հաւանութեան կրթական օրէնք հաստատելը:

Վերջապէս ժողովն Ստեփան փաշայի հետեւեալ առաջարկն կ'ընդունի և իր ատենը կ'փակէ:

«Ազգային ժողովն կ'առկախէ իր տալիք որոշումն ի մասին համարատուութեան նախորդ վարչութեան, մինչև որ լսէ վարչութեան բացատրութիւնները»:

Վահան վարդապետինէն աւելի դատապարտութեան արժանի դալթակղական արարքով մը կ'ամբաստանուի . « Որով մեղանջէ նովմբ և պատժի » : Վահան վարդապետը Սերաստիա կըզրկէս, կեցիր որ դուն ալ քիչ մը հեռուն երթաս . և սակայն ինչ կ'ընեմ, եթէ Վահան վարդապետ ինքնօգնութեամբ այսչափ կը դիմադրէ և տեղէն իսկ չ'շարժիր, միթէ հաւատալի՞ է որ այս վերջնոյն նման բարձր պաշտպաններ ունեցող մարդը դատաստանի իսկ կանչուի, չեմ գիտեր գուցէ Դուք կը հաւատաք, և սակայն ես այս մասին թովմաս եմ : Տեսնանք Էյիպցիք ինչ ընթացք պիտի բռնեն, պիտի պաշտպանեն իրենց թաղին պատիւը, թէ վառ խաճե՞ն մոխիր պիտի ցանեն կրակին վրայ, ըստ որում այսօր ամեն Էյիպցի գիտէ որ . . . բայց այս դալթակղական սև կիտին վրայ ուրիշ անգամ . . .

*
* * *

Նւ եղաւ որ ազգասիրութեան ոգին Էյիպի պաշտօնը լրացնելէ վերջ թողուց հերոսն հերոսուհին ու երախայն, և անցաւ աւելի բարձր անձնաւորութեան մը վրայ անշուշտ աւելի բարձր գործերով զբաղելու համար, սակայն այս անգամ խնդիրը իր գականէ դրախտանի փոխուեցաւ : Հանգուցեալ Առաքել պէյ Տատեան Մաքրի գիւղի մէջ վարժարան մը կառուցանելու համար 500 ոսկի և գիւղին մէջ ընդարձակ գետին մը կը կտակէ : Նորին Վսեմութեան մահուանէն վերջ, թաղեցիք իրենց մէջ հանգանակութիւն մ'ընելով շինութեան նախնական գործողութեանց կը ձեռնարկեն, և առ այժմ չեն ուղեր ձեռք դպցնել կտակեալ 500 ոսկւոյն զոր Հանգուցելոյն Վսեմ ժառանգը լիապէս յանձնած էր կտակակատարին : Կանցնին օրեր, չէնքը բաւական կը յառաջանայ, թաղեցւոց դրամը կ'սպառի . կը վազեն Գեր. կտակակատարին և ինչ գտնան կը հաւնիս հոն — հով . ո՛չ « ծառայ ենք »ը, ո՛չ « Ձեր Գերապատուութիւնը կը խայտառակենք »ը, ո՛չ « կ'աղաչենք Ձեր ազգասիրութենէն »ը բնաւ օգուտ չեն ըներ, « խցեալ է զականջս իւր դի մի լուիցէ զձայն թովի ճարտարի » . վերջապէս կը բարեհաճի պատասխանել որ « Իւր Սրբազնութիւնը իբրև կտակակատար՝ գիւրերնբը քուն չէ քնացած . միշտ թաղեցւոց ծառայութիւն մը մատուցանելու վրայ խորհած է և վերջապէս մտքին մէջ լրս մը ծագելով, առաւօտուն կանչեր է շատ մեծ անձնաւորութիւն մը, և ազգասիրաբար անոր յանձներ է կտակեալ 500 ոսկին, որ կամ գինքը

« . . . ընտրելու աշխատի և կամ տոկոսի տայ և երթալով ոտակը շատնայ » : Ինչ եղական խորհուրդ , և սակայն գործին գէշնայն է որ հիմակուան մարդկանց վրայ հաւատարմութիւն չէ մնացած , շատ անգամ վատահելի կարծուած անձինք կը նենգեն . դժբաղդաբար թէ բարեբաղդաբար մեր մեծ անձնաւորութիւնն ալ այս վերջնոց կարգէն ըլլալով ոչ մին կ'ընէ և ոչ միւսը և կտակակատար Սրբազանին ամբողջ յոյսերն ու Ազգին 500 ոսկին յօդս կ'ցնդին և կամ կտակակատարին կոկորդը կ'անցնին . աւելի մանրամասնութեանց համար դիմել առ Գեր. Նար-Պէյ Սրբազանն որ իբրեւ Պէշիքթաշի քարոզիչ և Տատեանց բարեկամ , ի հարկէ մեղմէ շատ քաջ գիտէ գործին եղելութիւնը :

« Եթէ ընդ փայտ դալար զայս արարին՝ ընդ չորն գինչ առնիցեն » . եթէ երէկուան կտակ մ'այսպէս կը գործադրուի , հապա հեռաւոր երկիրներէ եկող հին կտակներուն զլուխը ինչ փորձանք չգար . խեղճ Փափաղեանց՝ որչափ ճղնեցաւ արդեօք Պարսկահայոց սլաւութիւն մը գրելու . սակայն եկու տես որ անուշադրութեամբ գործածած մէկ բաւը յաւէտ զրկեց զինքը « Իզմիրեանցի ռուպիներէն » . աղէկ եղաւ . ինչ հարկ կար Զուղայու անունը յիշելու վերնագրին մէջ , չէր գիտեր որ հոս Զուղայեցի մականուամբ մէկ մը կար . և որովհետեւ անունը Զուղայեցի էր , միթէ չէր հետեւեր որ լաւ սխտի գիտնար Զուղայու պատմութիւնը . և թէ և Պ. Զուղայեցին հրապարակաւ յայտնած էր թէ Զուղայու պատմութիւնը լաւ չգիտեր , սակայն արձակած մէկ վճիռը բաւական չեղա՞ն զինքը մրցանակէն զրկելու . այսուհետեւ գիտնաք որ մականունները գիտութեանց վրայ մեծ ազդեցութիւն ունին . արդէն ես այս ճշմարտութեանը վաղուց վերահասու ըլլալով , երբ որ չուխա գնելու երթամ , անպատճառ Պ. Զուխաճեանը հետս կը տանիմ , ինք որչափ կ'ուզէ թող պնդէ թէ « ես չուխայէն երբէք չեմ ճանչնար » , ով կը հաւատայ , քանի որ անունը Զուխաճեան է անպատճառ չուխայէն լաւ կը հասկնայ . և այսօր ով չգիտեր որ Պաղտատեանը Պաղտատու հին և նոր պատմութիւնը ծայրէ ի ծայր գոց գիտէ . ուստի կը յանձնարարեմ Զեղ որ այսուհետեւ եթէ լաթ առնելու երթաք , հետեւինդ անպատճառ Թէրզեանը տանիք , ինչ կ'ուզէ թող ըսէ , ըստ վերջին օրինաց պէտք է որ անպատճառ լաթին լաւը ճանչէ . նոյնպէս Շամաանճեանը լաւ աշտանակ , Քիթապճեանը լաւ գիրք , Քէպապճեանը լաւ խորտոխկ և Թիւլպէնտճեանը լաւ Բէւլպէն կը ճանչնան :

*
*
*

Դարձեալ նիւթէն շեղեցանք և քիչ մնաց որ Եպիսկոպոսաց ժողովը մէջը պիտի խաղար, ինչպէս որ իրօք ալ խաղաց, որովհետեւ Ամեն. Մարտոսեանց Սրբազանի առ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրն գրած մէկ նամակին վրայ, կանխաւ որոշուած Եպիսկոպոսաց ժողովը որ առիտոյս 28ին պիտի գումարուէր՝ այլ ևս չլիտի գումարուի: Ինչո՞ւ պիտի գումարուէր Եպիսկոպոսաց ժողովը, և ինչո՞ւ չպիտի գումարուի. հարցեր են որոյ պատասխանը գրելու և կարգալու համար՝ Աստուած Զեզ ալ ինձ ալ կարողութեամբ պարգևեցէ:

Խումբ մը ազգայինք մէջերէին բաւական գումար մը հանդանակելով՝ կը փափաղին ի յիշատակ Սրբոյն Սահակայ Պարթևի հանդէս մը կատարել Սամաթիոյ համանուն վարժարանին մէջ, և որպէս զի հանդէսը աւելի փառաւոր ըլլայ, կ'որոշեն բարձրաստիճան եկեղեցականի մը նախագահութեամբ կատարել, որպէս զի նոյն օրը թէ պատարագէ և թէ քարոզ խօսի: Առ այս լատ մը խորհրդակցութենէ վերջ, կը համաձայնին Մեքքիսեղեկ Սրբազանի անուան վրայ, և մէջերէն մասնախումբ մը կազմելով սոյն գիտաւորութիւններն կը հաղորդեն Սամաթիոյ Թաղական Խորհրդոյն, որ շնորհակալութեամբ ընդունելով առաջարկներն, իսկոյն խնդրագիր մը կը յղէ ի Պատրիարքարան, հրաման խնդրելով նոյն օրուան կատարուելէք հանդիսին, և Ամեն. Մեքքիսեղեկ Սրբազանի պատարագելուն ու նախագահելուն համար: Ի՞նչ պատարագել, նախագահել, ո՞վ, Մեքքիսեղեկը, վայ անխից արմատներ, զեռ ժողովուրդը կը համապրի առոր հա՛, տախիւս մեր գործին կուգայ, կեցէք որ սովորեցնեմ ձեզի Մեքքիսեղեկի համակրելը:

— Պարոն Ղիւանապետ, Սամաթիոյ եկեղեցւոյն Տիրոջը նամակ մը գրէ:

— Ի՞նչ իմաստով:

— Ես կ'ըսեմ դուն գրէ:

Վսեմ: Տէր,

Նկատելով որ ժողովուրդը զեռ ևս Մեքքիսեղեկի անուան յարած առիթ կը փնտռէ իւր համակրանքը յայտնելու, նկատելով որ յիշեալ Մեքքիսեղեկը անխղճարար համայն Ազգին կողմէ Ամենայն Հայոց Աթոռի ղեկավարութեամբ է, նկատելով որ տասն և մէկ տարի Զմիւռնիոյ մէջ անբասիր վարուք առաջնորդութիւն

վարած է, և վերջապէս նկատելով որ իւր դիւթական լեզուին և գրչին չնորհիւ ամեն դասու ազգայնոց համարումն ու սկըզբնաւած է, որ շատ կը վնասէ թէ՛ արդի Հարապետին, և թէ՛ մեզ ապագայ կաթուղի'ոսական թեկնածուներուս, այսու կը խնդրենք որ արգելուք զինքը Ձեր եկեղեցւոյն մէջ պատարագելէ, որոյ համար խնդրագիր գրած են Ձեր տղէտ գործակալները:

Մնամք աղօթարար

Հետեալ օրը Սամաթիոյ Թաղական Խորհուրդը վրան ջուր թափած «Լըի» նման կը հախ և ետ առնելով արուած խնդրագիրը, ստորագրութիւնը կը լիզէ:

Սակայն մասնախմբի անդամները՝ ամեն խոջընդոտէ յուսահատող անձինք չըլլալով, երբ կը տեսնան Սամաթիոյ Թաղական Խորհրդոյն դասաւթութիւնը, երբէք հոգերնին չեն ըներ, և կ'որոշեն այս անգամ անտէր եկեղեցի մը դտնալ, որ ժողովրդեան ստակովը շինուած ըլլայ, և ահա Եէնի-գափուի Թաղ. Խորհրդէն խնդրագիր մը կուգայ ի Պատրիարքարան Ամեն. Մեքիսեդեկ Սրբազանի պատարագելն ու հանդիսին նախագահելը խնդրող. կը կանչուի Եէնի-գափուի Թաղական Խորհրդոյ Ատենագետը ի Պատրիարքարան և մի ըստ միջէ կը համուի իրեն նոյն խընդրէն ծագելիք «Եէնի-գափուի Թաղ. Խորհրդոյ Ատենագետ Էֆենտին ստորագրութիւնը երկաթեայ ըլլալով անխախտ կը մնայ իւր որոշման մէջ, բոլոր պատասխանատուութիւնը ստանձնելով, և «Լըի» նման չհալիր: Բայց ինչ ընելու է. «աշուախի՛ աշխարհ ամենայն զկնի նորա երթայ» անոր ալ ճարը կայ. «Մեքիսեդեկ Սրբազան չկրնար պատարագել, ըստ որում Յարընտրի եամար Ամենայն Հայոց Կաթուղի'ոս չըսեր յիշատակութեան մէջ»: Զայս որ կը լսեն տասնի չափ անձինք կ'երթան ի Պատրիարքարան և կը խնդրեն որ անպատճառ հրաման տրուի պատարագելու:

— Անկարելի է, մինչև որ յիշատակութեան ձևը չիօրիսէ, չը կրնար պատարագել:

— Բայց Յարութիւն Պատրիարքի և Տեղապահ Սիմօն Եպիսկոպոսի օրով պատարագեց և առարկութիւն մը չնշաւ:

— Ձեմ գիտեր, այսչափ եպիսկոպոս ինչպէս որ կ'ըսեն, պէտք է որ ինքն ալ նոյնպէս յիշատակէ:

— Պատարագին մէջ ինչպէս սուտ խօսի Մեքիսեդեկ Սրբազանը, Ամենայն Հայոց Կաթուղի'ոսը չէ Մակար, նա բացառական է. մէկ կողմէն Քրիստոս պատարագել և միւս կողմէն սուտ խօսիլ ամեն մարդու գործ չէ:

Կ Սյսչաւի եպիսկոպոսները ստախճօս են :

— Ձեմ գիտեր, բայց չատ եպիսկոպոսներ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս չեն յիշատակեր Մակարը :

Ջայս ասաց և Պատրիարքարանի դահլճին վարագոյրը վերցնելուն պէս չուեաց . քիչ մը վերջը դուրս ելնողներուն լուր եկաւ որ խնդիրը Կրօնական Ժողովոյ յանձնուած է :

* * *

Կրօնական Ժողովը՝ որ բարերաղղությամբ միջին դարուց մէջ չէ, և չկրնար լոկ հայհոյեացով մը ուղածը ի խարոյկ դատաւար տեւ, կ'որոշէ Եպիսկոպոսաց Ժողով մը գումարել, Յարընտրի յիշատակութեան միօրինակութիւն մը տալու համար, կարծելով թէ մեծամասնութեան մէջ կրնայ խեղդել արդարութեան ձայնը . սակայն Ամեն Մուրատեանց Սրբազան առ Ամեն Ս. Պատրիարք Հայրն ուղղեալ մի նամակաւ կը հարցնէ թէ Եպիսկոպոսաց Ժողով ըսելով ինչ ըսել կ'ուզեն, արդեօք *Գաղտնիք* ժողովք պիտի ըսեն . եթէ այս՝ մեր Եկեղեցին բնաւ չընդունիր Քարտինալներու Ժողովքը : Մայրաքաղաքիս մէջ երկու ժողով ունինք կրօնական գործոց նկատմամբ վճիռ արձակող, Կրօնական Ժողովն ու Համագումարը . ասոնցմէ զատ ձեռնհաս ժողով մը չ'լայ որ կարող ըլլայ եկեղեցական լինդրոյ մ'առթիւ որոշում տալ : Ասոր վրայ սոյն որոշումն ետ առնուեցաւ և Եպիսկոպոսաց Ժողով չ'պիտի գումարուի :

Սահակ Պարթևի հանդիւին կարգադիր մասնախմբի անդամք նոյն օրը ներկայացան Կրօնական Ժողովոյ, պնդելով իրենց պահանջմանցը վրայ թէ « Մեքիսեդեկ Սրբազանի պատարագ ելուն և քարոզելուն կ'սպասեն բաղձաթիւ ազգայինք, և թէ անհրաժեշտ է ասոնց խնդիրը կատարել » : Այն օրը Ժողովը մեծամասնութիւն չունէր . սակայն Նախագահը, Ատենապետը և Անդամք միահամուռ պատասխանեցին թէ « Ո՞վ կ'արգելու դինքը օրատարագել, քարոզ խօսել » :

— Ուրեմն հրամանագիր մը տուէք որ ներկայացնենք Յէնի-դափուի Թաղական Խորհրդոյն :

— Դուք ալ գինքը համոզեցէք որ ըստ ընկալեալ սովորութեան յիշատակէ :

— Խնչ, աղաչենք Նորին Սրբազնութեան որ սո՛ւտ խօսի . այդ չընէր Մեքիսեդեկ Սրբազան :

— Մենք ալ ցաւ ի սիրտ կ'ըսենք որ ձեր ուղած հրամանը

չանք կրնար տալ. եթէ ոչ մենք չենք գիտեր Մերք. Արքայանի արժանիքը, ուսեալ, աստուածաբան, անձնուէր, հայրենասէր և ի մի բան ամեն բարի հանգամանքներով օժտեալ եպիսկոպոս մ'է, սակայն ինչ օգուտ որ Աթուղիկոսական խնդրոյն մէջ ձախող քաղաքականութեան մը հետեւեցաւ :

Ինչ է հետեւած ձախող քաղաքականութիւնը գիտէք, սէր իմ Շահնուր — ժողովրդեան և Ազգին համակրութիւնը վայելելը, իրենցմէ առաջ Աթուղիկոս ընտրուելը, Արօնական Ժողովոյ Նախագահէն և Ասեռնապետէն շնորհաւորական հեռագիրներ ստանալը, այս տարի ալ Հոգւմայ պապին կոնդակին դէմ այն հռչակաւոր պատասխանը գրելը որ իրօք ձախող քաղաքականութիւն մ'էր, որովհետեւ այդ պատասխանն այնչափ համակրանօք ընդունուեցաւ ժողովրդէնէն, որ Հայքէնէ՛ք լրագիրը այդ տաթիւ սովորականէն հնգապատիկ աւելի տպուեցաւ և վերջին թիւերը փոխանակ մէկ զրուչի մինչև 100 փարսյի ծախուեցան. նոյնպէս Արևելք որ շատ հալտ աչօք կ'նայէր Մակարի ամեն հակառակորդներուն, քանի մ'օր վերջ ստիպուեցաւ Հայքէնէ՛ք արտատպել այդ պատասխանը, և որ անտանելին է, Եւրոպայի մէջ ևս Գաղղիա և Անգղիա շատ մը թերթեր թարգմանաբար հրատարակեցին. ի մէջ այլոց Ամերիկայի ամենէն շատ տարածուած Նիւ-Եթք Հերալդ թերթը ամբողջովին հրատարակելէ վերջ կը յաւելու թէ՛ ասիկայ գրողը Հայոց ամենաբարձր կղերներէն մին է, և որոյ գրութիւնը ակներև կը տարդէ թէ Հայոց եկեղեցին Աւետարանի ճշմարտութեան ամենամերձաւորագոյն եկեղեցին է : Ասոնք ձախող քաղաքականութիւն չեն, մանաւանդ այս տարիներուս մէջ, որ ամեն Եպիսկոպոս ալ փոքր ի շատէ յոյս ունի որ մը Աթուղիկոսանալու . . . : Ինչ և իցէ, անցնինք այս կէտերը և շարունակենք նորավէպը :

Վերջապէս պատկառելի անձ մը միջամտելով՝ կը համոզէ մասնախմբի անդամներն որ այս անգամ մի միայն քարոզով գոչ ըլլան պատարազը ուրիշ առթի մը վերապահելով : Խսկոյն պաշտօնագիր մը կը գրուի Եէնի-գափուի Թաղական Խորհրդոյն, որ կ'արտօնէ զՄեքլիսեղ եկ Սրբազան իրենց եկեղեցւոյն մէջ քարոզելու և Սահակ Պարթևի հանդիսին նախագահելու :

Շարաթ օրը (փետր. 11) ժամը ութին միջոցները երբ Մուրատեանց Սրբազան Եսաօֆէնեան առաջնորդութեամբ դուրս ե-

լաւ Գատը-դիւղի շողենաւէն, նաւամասոյցին վրայ խռնուող ամբողջ հասարակութիւնը յարդանօք ողջունեց զինքը, մանաւանդ օտարները որ զՆորին Ամենապատուութիւն տեսնալուն պէս խսկոյն դիտարկին ձեռքերնին առած զլուխնին խոնարհեցողցին: Կամուրջին վրայ արդէն կ'սպասէին երեք բաց փառասւոր կառքեր. առաջնոյն մէջ բազմեցաւ Նորին Ամենապատուութիւն իւր դէմն ունենալով Կարգադիր Մասնախմբին Ատենայետը զՄեծ. Համարարձում Էֆ. Կիւմիւշճեան (երկաթի վաճառական). մնացեալ երկու կառքերուն մէջ ևս Մասնախմբի անդամները նստած էին. Խոսաբէիները ընտիր ձիերու վրայ հեծած կառքերուն առջևէն կ'երթային, և կամուրջին վրայի բոլոր բազմութիւնը յարգական ականարկներ կ'ուղղէին Հայոց Արքեպիսկոպոսին վրայ: Մինչ այս մինչ այն և ահա կամուրջին դրան պահականոցէն զինւորները բարևի կը կանգնին Երկու Խօտի հեղինակին, ու այսպէս քաւորդ մը վերջ հասնելով Ենի-գափուի խկեղեցին, երեկոյեան ժամերդութենէ վերջ կը հիւրասիրուի Կիւմիւշճեան եղբարց տունը:

Հետեւեալ առաւօտուն թէև սաստիկ ցորտ էր և բարակ անձրև մը կը տեղար, սակայն խուռն բազմութիւն մը կանուխէն դրաւած էր Ենի-գափուի եկեղեցւոյն տաճարը, դաւիթը և բալը: Եկեղեցւոյն փողոցին ծայրէն ինձ հանդիպող բարեպաշտ աղջայկները յորդորեցին որ ի դուր շնորհիմ երթալու, որովհետև թէ՛ ներս չպիտի կրնամ մտնալ, և թէ՛ տեղ չպիտի կրնամ գտնալ, սակայն կեցցե՛ աւանդատան մասնաւոր դուռն ու լուսարարը: Ներս մտայ թէ ոչ, Մուրատեանց Արազան ըսկաւ իր քարոզը, նոյն աւուր Աւետարանէն առնելով բնաբանը. «Հովիւ քաջ զանձն իւր դնէ ի վերայ ոչխարաց»: Ի՛նչո՞ւ կրկնեմ, սէր իմ Եսայի, Նորին Արքայնութեան խօսածները միթէ չէ՞ք զիտեր որ քարոզ և Մուրատեանց իրարու յարակից են. կրնա՞ք երևակայել որ ինչքե՞ր խօսեցաւ Սահակ Պարթևի առ Աղդն թողած անջնջելի յիշատակին Հայկական թարգմանութեանց և տառերու դիւտին նկատմամբ. ի մէջ այլոց ցաւ յայտնեց որ Նոցա այնչափ ճգամը թարգմանած Աստուածաշունչ Ս. Գիրքը հետզհետէ սպառելու վրայ է և մեք փոխանակ այսպիսի յիշատակ մ'անջինջ պահելու՝ Եւրոպացւոց նմանելու համար կապիաբար անոր ասոր յորեւեանը կը տօնեմք*: Յետոյ յայտ-

* Քարոզին աւանդներէն ոմանք այժմ կ'աչի տաին Աստուածաշունչի

նեց թէ ինչպէս պէտք է գործածել այս գրերը, սո՛ւտ գրելու համար թէ արդարութիւնը պաշտպանելու. Նկեղեցին հալածեւ լո՛ւ համար թէ զայն սլաշտպանելու և այլն և այլն :

Քարոզէն վերջ ունկնդիրներէն երկու Հռովմէական Հայ Ներկայացան Նէնի-գափուի Թաղական Խորհրդոյն և փափաք յայտնեցին որ կ'ուզեն վերադառնալ իրենց մայրենի եկեղեցւոյն ծոցը. իսկոյն ուրախութեամբ ընդունուեցաւ խնդիրն և Պատրիարքարան զնացին անունին արձանագրել տալու : Սակայն ասոնց մասին կատարեալ լռութիւն պահուեցաւ և չգիտցուի թէ Ազգային լրագիրները — որ Պատրիարքարանի մէջ եթէ մէկը քիչ մը բարձր հաղւոյ, իսկոյն ազգային լրոց չարքը կ'անցընեն — ինչպէս կ'ըլլայ որ այսչափ ամենուն գիտցած մէկ բանը աղետաբեկ չեն լսեր, մանաւանդ աղատախօս ? Մանգուհն և Խոսրոս, որ վերջերս վախճալով թէ Ազգը ձեռքերնուն յափշտակող կ'ըլլայ՝ միշտ «Փաթրիքխանէմիզ, Քաղաքական Ժողովումուզ» ըսելով կը գրեն, ինչպէս կ'ըլլայ որ այս խնդրոյն վրայ ափի բերան կը մնան :

Ժամերգութենէն վերջ Ազգային վարժարանին մէջ սկսաւ հանդէսը խիստ փառաւոր կերպիւ, և այս առթիւ 70 անձանց խիստ չքեղ սեղան մը տրուեցաւ : Հանդիսին կը նախագահէր Մուրատեանց Սրբազան բարձրադիր աթոռի մը վրայ բաղմած, իւր երկու կողերն ունենալով Գեր. Գրիգոր եպիսկոպոս Ալեքսիսեան և Արժ. Յովսէփ վարդապետ Արշարունին : Հանդիսին ամբողջ տևողութեան ժամանակ զաւնակի վրայ զողորիկ կտորներ կ'ածէր Գալուստ էֆ. Մէլտութեան և ամբողջ հանդիսականք երգերու կը ձայնակցէին : Սեղանին վրայ առաջին բաժակն առաջարկեց Նախագահ Սրբազանը, Վեհ. Սուլթանին կենաց հակիրճ բանախօսութեամբ. երկրորդ բաժակն առաջարկուեցաւ Աւեն. Մուրատեանց Սրբազանին կենաց, և հետզհետէ բանախօսութիւններ ըլլալով կենացներ առաջարկուեցան. ի մէջ այլոց Ռուսահայ Պ. Գրիգոր Նիկողայոսեան՝ Ծիծեռնակ, Ժիծեռնակ երգէն վերջ ոտքի ելլալով հետևեալ իմաստով խիստ ընտիր բանախօսութիւն մ'ըրաւ. «Հիւսիսը այս տարի չստացած է կրծքիս, անոր համար երկար չսիրտի կրնամ խօսիլ : Ներսէս Աշտարակեցին երբ Ազգին անմխիթար վիճակին վրայ կ'ողբար, զոնէ ափովանք մ'ըլլալու համար Թիֆլիզի մէջ մեծ ճե-

ընկերութիւն մը կազմել որպէս զի ամեն տուն Հոյ. գրաւառ Աստուածաշուէն մը կարող ըլլայ առնել փոքրիկ ամսավճարով մը :

մարան մը չինեւ ձեռնարկեց . և երբ չենքն աւարտեցաւ , ահա գին պարտք կար մէջ տեղը և մէկ հոգեկ շկար : Գործաւորները Նորին Վեհափառութեան զիմեցին ստակ ուզելու . « Տղաքներս , պատասխանեց Ներսէս , սա վերտրկուէս զատ ուրիշ բան չունիմ : Գործաւորները առին վերարկուն և ամբողջ պարտքին տեղն ընդունեցին : Այն ճեմարանը Ներսէսեան ճեմարանն էր որ Ամեն Մուրատեանցի նման արդիւնքներ տուաւ և որոց աշակերաններն ևս մենք ենք և այլն և այլն :

Հանդիսականաց սեղանին վրայ գտնուած պաշուն՝ պատկերահան մը ամբողջ հանդիսավայրին և հանդիսականաց պատկերը նոյնութեամբ առնել փոփաքելով խնդիրքը կատարուեցաւ և ապա հանդէսին վերջ տրուեցաւ :

* * *

Չփիտի գրեմ Ձեզ Ս. Պապին ի պատասխանի Ս. Էջմիածնէն եկած կոնդակին նկատմամբ , որովհետեւ թէ և լրագիրները գրեցին թէ ամեն եկեղեցւոյ մէջ պիտի կարդացուի . սակայն Մայր Նիկեղեցւոյ մէջ պարտք մը կատարած ըլլալու համար՝ Ս. Պատրիարք Հայրը մէկ երկու տող վելջերէն կարդաց և խփեալ ըզգիրն ետ ցոյաշունեայն : Եւ ինչ հարկ կար Մեթիսեղեկին պատասխանէն վերջ այսպիսի անլի գրութեան մը : Կրօն. Ժողովոյ անդամներէն մին կ'ըսէ թէ « անպատճառ այս կոնդակը չկարդացած ստորագրած է կաթողիկոսը » : Գիտէք , սիրելի Շահնուրս , երբ Թիֆլիսի « Նոր-Դար » նահապալ լրագիրը Մեթիսեղեկի Պապախանին հրատարակելու ձեռնարկեց , ինչ ղ ժուարու թիւներ յարոյց Թիֆլիսի շնորհունակ Առաջնորդը , մինչև իսկ շարուած ֆերմաները ցրուել տուաւ , և խեղճ Խմբագիրը քիչ մնաց որ սրտին ցաւէն հիւանդութեան խնար , թող թէ ամեն ոք զինքը քամահրեց , և շատ ազգայիներէ . . . տկան նամակներ ստացաւ : Մի՛թէ այս կոնդակը տարածելու համար էր որ չթողուց տակը Մեթիսեղեկի Պապախանին . կեցցէ նախանձութիւն . . . :

Գրելիքներս հատնելիք չունին և հազս ալ անցնելիք չունի , քիչ մը փոփոքելի բասթեւ կը դրկէք ինչ կ'ընէք :

Սիրով կ'ողջունեմ Ձեզ

ՔԱՍԻՄ

ՊԱՏՐԻԱՐԳԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ Ի ԶՄԻՌՆԻՍ

Ներկայ ամսոյս 13ին՝ ըստ խնդրոյ Գաւառ. Ժողովոյ ղիւա. նի՝ Ազգ. Պատրիարքարանի կողմէ կարգեալ Տեղապահ՝ Գեր. Յովսէփ Մ. Վ. Այվազեան քաղաքս կ'հասնի և ընկերակցութեամբ մի քանի քահանայից և ժողովականաց՝ որ զինք դիմաւորելու զացած էին, յԱռաջնորդարան կ'ուղղուի։ Պաշտօնական մարմիններն և այլ ազգայինք կ'այցեւեն նորընտիր Տեղապահ Հայրն՝ և իր զաւուստը շնորհաւորելով յոյս կ'յայտենեն որ իր շնորհիւ ամեն ինչ կ'կարգադրուի ըստ օրինաւորութեան և արդարութեան։ Գեր. Տեղապահ Հայրն օրէնքն իրրեւ առաջնորդ բռնելու և ըստ այնմ շարժելու հաստատ դիտաւորութիւնն կ'յայտնէ ամենուն, և տեղւոյս իրաց վիճակին իրազեկ լինելու համար ամեն ինչ կ'քննէ անշուշտ և կ'իմանայ։

Տեղապահ Հօր գալովն՝ ամեն ոք կ'յուսար որ խլրտմունք կը դադրին, բայց դժբաղդապէս թէ՛ Քաղ. Ժողովոյ և թէ՛ Գաւառ. Ժողովոյ ղիւանի դէմ ոմանց կողմէ եղած անվայել շարժմունք, որոց վրայ չենք ուզեր խօսիլ՝ իրրեւ անպատուաբեր հայ անուան, շատ ախուր տպաւորութիւն մը կ'թողու թէ՛ Գեր. Տեղապահ Հօր և թէ՛ ողջամիտ հասարակութեան վրայ։

Գեր. Տեղապահ Հայրն այցելեց ազգային հաստատութիւններն, ինչպէս նաև երկսեռ վարժարաններն, և երկու ժամու չափ զատ զատ դասարաններն մտնելով և դասախօսութեանց ունկնդիր լինելով՝ դրուատեց վարժարանաց ներքին բարեկարգութիւնն և իր գոհունակութիւնն յայտնեց տեսած յառաջդիմութեան համար։ Գեր. Տեղապահ Հայրն իր իմաստալից քարոզներով կ'հրահանդէ և կ'մխիթարէ մեծ պահոց մէջ՝ ժողովուրդը։

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՀԱՆԴԵՍ

Ներկայ ամսոյս (Փետրուար) 18ին՝ ի յիշատակ սրբոց Վարդանանց և Աւոնդեանց նահատակութեան, ըստ սովորութեան, գեղեցիկ ու սրտաշարժ հանդէս մը կատարուեցաւ ի Ս. Մեդր.

վարժարան : Վարժարանաց տեսչութիւնն ի դիմաց Ուսումնա-
կան Խորհրդոյ կանխաւ ծանուցած և հրաւիրած էր Գեր. Յով-
սէփ Ծ. Վ. Սյւլազեան, Պատրիարքական փոխանորդն, որ մի
քանի քահանայից հետ՝ յետ ժամերգութեան՝ ելնելով ի վար-
ժարան նախագահեց հանդիսին, ուր ներկայ էին բազմաթիւ
ազգայինք : Մեսրոպեան մի քանի սանունք պարագային յարմար
ճառեր, Վարդանանց նահատակութեան նկարագիրը կարդացին
և քերթուածներ արտասանեցին, մինչ ձայնաւորաց դասն, դա-
դարման միջոցներուն, ազգային երգեր կ'երգէին : Ի վերջէ՝
Գեր. Տեղապահ Հարն լուրջ և ազդեցիկ բանիւք բացատրեց
Վարդանանց անձնազոհութեան մեծ նշանակութիւնն և ար-
դի հայութեան ընծայած պատմական դասը, յորդոր կարդաց
որ Հայք ամեն օրինական և բարոյական միջոցներով, պահպա-
նեն Հայաստանեայց եկեղեցին, և թէ այս պահպանութեան
մէջն է հայութեան փրկութիւնը, այնպէս որ անոր մէն մի ըս-
կղբունքը, ծէսն ու արարողութիւնն իբրև հոգևոր զէնք պար-
տինք ի գործ դնել ամեն արտաքին յարձակմանց և տոնձղու-
թեանց դէմ. թէ եկեղեցին պարտ է նկատել իբրև բարոյական
ամբողջ մը, որու եթէ մի անկիւնաքարը քակուի, բոլոր շէնքը
կ'քայքայուի. հետևապէս մեր նուիրական պարտաւորութիւնն
է այդ ամբողջը պահել անխախտ և անսասան : Գեր. Տեղապահին
այս նշանակելի խօսքերը զգալի տպաւորութիւն մ'ըրին հանդի-
սականաց վրայ :

1888

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

(Շարունակութիւն)

Ֆրանսա անուղղելի է. կ'սիրէ կուսակցական պայքար, միա-
պետական խրտմունք, կառավարական տաղնապ, քաղաքական
կնճիւռներ յուզել և աշխարհի ուղը դրաւել : Ազատութեան խն-
կարիւ, կղերականութեան սպասարկու, միապետութեան հա-
կամէտ՝ Ֆրանսացին անծանօթին սիրահար միշտ կուռք մը կը-
փնտռէ պաշտելու : Ներկայ տարեւրջանի մէջ հանրավարական

Ֆրանսա վերստին այս հակառակ հանգամանքները ցցուց : Իր երրորդ հասարակապետութեան 1897 տարեդարձը լրացնելէն ետեւ՝ կ'կազմէ նոր պաշտօնէութիւն որ 24-էն 1870էն ի վեր : Այս յեղեղուկ դրութիւնն իր ծայրագոյն աստիճանը կ'հասնէ երբ գանձային և վարչային ղեղձումներու կ'միանան կուսակցական ծանրակիւռ կռիւներ որ Կառավարութեան և օրինաց վարիչ կ'կոտրեն և ժողովրդեան մէջ դժգոհութեան տրտունջներ կ'գրգռեն : Այս դժգոհութենէ օգուտ քաղելով՝ Պուլանժէ զօրավարն՝ արդէն իրրեւ անաստ պատերազմական կարգապահութեան, երբ կ'արգիլուի և բանակէն կ'արտաքսուի, նոր կուսակցութեան մը զուլիւ կ'անցնի և Ֆրանսայի համար վտանգաւոր դեր մը կ'ստանձնէ : Պ. Դիքարի կառավարութիւնը կ'ըսէ իր երեքիւ այս վրդովմանց մէջ, և թէ և Պ. Վիլսոն կ'դատարարուի իր կաշառակերութեան համար, սակայն հասարակաց կարծիքը հետզհետէ կ'ընդգրծի, և հանրավարականը կ'տադնաւին, երբ՝ Պ. Ֆլօքէի պաշտօնէութեան ձեռք առած պահպանողական միջոցներու հակառակ, նոր կուռքն հիւսիսային գաւառներէն երեսփոխան կ'ընտրուի և Սահմանադրութեան վերաբնութեան իրրեւ ակոյտան յառաջ կ'կանգնի, նեցուկ ունենալով արքայական, պոնաբարդեան և ծայրայեղ յեղափոխականաց բեկորները : Զօրավարին նպատակը կ'լինի իրրեւ ընտրելի ներկայիլ բոլոր Ֆրանսայի ընտրողաց և ժողովրդային քուէով ղինեալ իշխել ժողովին վրայ և իրրեւ ազատութիւն կամ էջանապետութիւն Ֆրանսայի ճակատագիրը : Զօրավարին և Պ. Ֆլօքէի մէջ տեղի ունեցած մենամարտն, որով առաջինը կ'վիրաւորուի, գանձային և այլ գործերու մէջ երեւան ելած գայթակղական դէպքեր ոչ միայն հետզհետէ Կառավարութեան ապիկարութիւնն երեւան կ'հանեն այլ և նոր յեղափոխութեան մը նշանները կ'համարուին : Այս ներքին ծանր յուզմանց կ'միանայ և Բանամայի ջրանցքի ձախող ելքն, որով միլիոնաւոր Ֆրանսացիք իրենց բաժինները կորուսելու վտանգին կ'ենթարկին : Պ. Լըսէրսի ձեռք առած միջոցներն Բանամայի ընկերութեան վարիչ վերահաստատելու, ի դերեւ կ'ենեն, նա մանաւանդ երբ Կառավարութիւնն քաղաքական պատասխանատուութենէ զերծ մնալու մտքը կ'մերժէ ձեռնու գանուիլ մեծ ճարտարապետին : Ահա այս պարագայի մէջ զօրավար Պուլանժէ ինքզինքն կ'ներկայէ իրրեւ ընտրելի Բարիկի ընտրողաց և իր ընտրութիւնն արդէն հաւանական կ'երևի : Իսկ Ֆրանսայի յարաբերութիւններն

Իտալիոյ հետ պահ մը սպառնական կերպարան մը կ'ստանան : Ի
Թունուղ իտալացի հպատակներու իրաւանց և ի Մասուլա միջ-
ազգային դաւանց ջնջումն մասին ծագած զիւանազ իտալան կը-
ծու վէճն Պ. Յօքէի և Պ. Գրիսթիի մէջ, կ'յուզէ և կ'զրգռէ եր-
կու մեծ տէրութեանց մէջ տիրած գաղտնի առեղութիւնն որ
աւելի ևս կ'սաստկանայ քանի իտալիոյ և Գերմանիոյ մտերմա-
կան առնչութիւնները կ'շեշտուին : Իտալիա իր ելմտական ան-
ձուկ վիճակին ջնայելով՝ Պիզմարգ իշխանին հրահանգաց հա-
մաձայն պատերազմական ծախուց նոր դուռ մը կ'բանայ ցամա-
քային և ծովային զօրութիւններն աւելցնելու ջանալով, մինչ-
դեռ Ֆրանսա, թէև նոյնպէս ահազին ելմտացոյցի մը ներքե-
ննշեալ, կ'բազմապատկէ իր ճշուհքն ազգային պաշտպանու-
թեան մեծ գործն ի կատար հանելու և Ռուսիոյ բարեկամու-
թիւնը մշակելու :

(Դարանշնչ)

ԼՐԱՔԱՂ

Կարևոր հարարակոնքներ . — Պօսոյ ազգային լրագիրք կ'ծա-
նուցանեն թէ Գեր. Խորէն Արքեպիսկոպոսի և իւր բարիգաքնակ
տաղանդաւոր Հարազատին (Ամբրոսիոս Գալֆայեան) աշխատա-
սիրած Թրանսահայ մեծահատոր բառգիրքն, որ արդիւնք է քա-
ռորդ դարու անխոնջ և յարատե վաստակոց, ի մօտոյ տպա-
գրութեան պիտի յանձնուի եղեր : Նոյնպէս Մանչեսթրի Հայոց
հոգեւոր հովիւ Գեր. Սուքիաս վարդապետ Պարոնեան այս տարի
կ'աւարտէ եղեր իւր պատմական հմտայից գործն ի մասին վա-
ւերականութեան Մովսէս Խորենացոյ պատմութեան :

Հոգևորական վարժարան մը հաստատելու համար յատուկ Յանձ-
նաժողով կազմուեր է երեւելի ազգայիններէ, ընդ նախագա-
հութեամբ Գեր. Օրմանեանի : Սոյն վարժարանն ի սկզբան Գա-
րակէօմիւրի մէջ հաստատելու խորհուրդ կար . բայց այժմ
Յանձնաժողովը մտադիր է եղեր հիմնել զայն Արմաշու վանքին
մէջ և այս առթիւ Օրմանեան Սրբազան յատկապէս Արմաշ գա-
ցեր է աչքէ անցընելու վանքը :

Ս. Սահակայ հանդիսին վերաբերեալ նկարագիր ու բանա-
խօսութիւն յաջորդ ամսագրին մէջ պիտի հրատարակուին :

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ